

4. Židé

Obsah

289	CÍLE
290	POČÁTKY ŽIDOVSKÉHO NÁBOŽENSTVÍ
293	<i>ÚVOD DO JUDAISMU</i>
294	<i>INTERPRETACE TEXTU Z TORY</i>
298	ŽIDOVSKÁ TRADICE
301	<i>ŽIDOVSKÝ KALENDÁŘ A SVÁTKY</i>
309	ŽIDÉ VE STŘEDOVĚKU
311	<i>ŽIDÉ VE STŘEDOVĚKÉ SPOLEČNOSTI</i>
314	<i>ŽIDÉ A LICHVA</i>
315	<i>LICHVA A ŽIVOT V GHETTU</i>
317	LICHVA
318	GHETTO
319	ANTISEMITISMUS
322	<i>PROJEVY ANTISEMITISMU</i>
326	HOLOCAUST
330	<i>ŠOA – HOLOCAUST</i>
334	ŽIDOVSKÁ KULTURA
338	<i>ZNÁTE JE?</i>
341	ŽIDOVSKÉ OSOBNOSTI
347	<i>ŽIDOVSKÁ SYMBOLIKA</i>
352	LITERATURA K TÉMATU

Cíle

studenti:

- znají základní fakta z židovské historie, kultury, tradice a náboženství
- znají některé významné židovské osobnosti a důležité židovské kulturní a náboženské prameny
- prohloubí svůj pohled na šoa a uvědomí si nebezpečí židovských stereotypů
- vědí, jaký je původ, vývoj, podoba a důsledky protižidovských předsudků (antisemitismu)
- jsou schopni racionálně vyvracet protižidovské předsudky
- dokážou popsat postavení židovské komunity v Evropě od středověku až do současnosti

Počátky židovského náboženství

Židovské dějiny a počátky judaismu začínají již v období starověku a odehrávaly se především na území starověkého Izraele, což bylo území ohraničené na západě Středozemním mořem, na severu tvořilo hranici pohoří Hermon, na jihu poušť Negev s městem Beer Ševa a východní hranice byla pohyblivá. Toto území bylo původně osídleno semitskými Kenaánci, dále také nesemitskými Filišťány a členilo se na řadu menších městských států pod egyptským vlivem.

Kolem roku 1250 př. n. l. pronikly do Kenaánu izraelitské kmeny. Hlavním písemným pramenem o tomto období je Tora, první část Bible, nebo-li Pět knih Mojžíšových, která mimo jiné popisuje osudy praotců Abrahama, Izáka a Jáкова, který měl také přízvisko Izrael (heb. Bůh vládne) a podle něj začali být nejdříve nazýváni jeho potomci i země – Izrael. Část Izraelitů se usadila v Egyptě, kde se později dostala do otrockého postavení a ke svobodě je vyvedl Bůh prostřednictvím Mojžíše, zakladatele židovského náboženství – jeden z prvků **judaismu**. Tento termín etymologicky vychází z hebrejského slova „*jehudi*“. Tímto termínem se původně nazývali členové kmene Judah nesoucí název po jednom ze synů biblického praotce Jáкова. Z původně hebrejského slova „*Jehudi*“ přešel tento výraz přes latinu „*Judaeus*“, řečtinu „*loudaios*“ a angličtinu „*Jew*“ do češtiny jako „**Žid**“. Slovo „Žid“ vymezuje zároveň náboženskou, národnostní i kulturní příslušnost k židovské entitě či k izraelskému lidu.

Judaismus, heb. *jahadut*, tento termín se poprvé objevuje mezi řecky mluvícími Židy v prvním století našeho letopočtu. V nejširším slova smyslu označuje celou kulturní, sociální, právní a náboženskou tradici Židů, „židovskou kulturu“. Judaismus chápáný rovněž jako „způsob života“ se skládá ze tří základních prvků, a to víry v jediného Boha, studia Tory (kompletní židovské učení) a příslušnosti k židovskému národu.

Podle biblické tradice se Bůh zjevil již praotcům, pak Mojžíšovi a nakonec na hoře Sinaj, kde předal Mojžíšovi své učení – Toru a etický zákon – **Desatero**. V židovském pojetí není jen jedním z mnoha bohů, jak tomu bylo u jiných kmenů, ale Bohem jediným (**monoteismus**), svrchovaným, mimo jakoukoliv podobu a Stvořitel světa.

Bůh není bohem přírodního cyklu. Není spojen s přírodním děním či obdobím, neumírá a není znovu ožíván jako příroda. Příroda je podřízena božímu řádu, jehož součástí je i člověk. Bůh uvádí do světa morálku a zákon (Desatero) a staví člověka před svobodné rozhodnutí mezi dobrem a zlem. Bůh tak aktivně zasahuje do dějin a společně s člověkem je vytváří.

Boží jméno mohl podle judaismu vyslovit jen velekněz v chrámu jedenkrát za rok. Boží jméno je v písemné formě, jak ji zachycuje Bible, vyjádřeno souhláskami JHVH. Bůh se oslovuje výrazy jako Hospodin, heb. *hašem*, *adonaj*, *elohejnu*, atd.

Počátky židovského náboženství

Tento původně židovský monoteismus se stal přímým základem pozdějšího židovství – judaismu – a čerpalo z něj též křesťanství. Působil rovněž na formování islámu a ve svém celku ovlivnil duchovní i kulturní vývoj lidstva.

Tora je zároveň označení pro první část hebrejské Bible – Pět knih Mojžíšových, ale také termín pro označení veškerého židovského učení a náboženských předpisů – heb. *micvot*. V křesťanském pojetí je Bible dělena na Starý a Nový zákon, přičemž jen Starý zákon je pro Židy závazný. Hebrejská Bible, heb. *Tanach* = Starý zákon, se dělí na tři části:

1. *Tora* – Pět knih Mojžíšových
2. *Neviim* – knihy prorocké
3. *Ketubim* – spisy

Tora začíná stvořením světa a prvního člověka, pokračuje příběhem o potopě světa, babylonské věži, dále vypráví o praotcích, zničení hříšných měst Sodomy a Gomory, dále líčí život Izraelitů v Egyptě, jejich odchod pod vedením Možíše a čtyřicetileté putování izraelských kmenů z Egypta do země zaslíbené a darování Tora. Tora končí smrtí Mojžíše a vstupem do země zaslíbené.

Druhou skupinu hebrejských biblických knih jsou *Neviim*, mezi které také patří texty historického charakteru (Jozue, Soudci, Samuelovy knihy, Královské knihy), popisující mezi jinými životní příběhy krále Davida a Šalamouna.

Poslední částí jsou *Ketubim*, jejichž obsahem je především biblická poezie – například žalmy, Píseň písní, kniha Job, kniha Kazatel.

Počátky židovského náboženství

Soubor hebrejských biblických textů vznikl postupně a konečnou podobu získal ke konci 1. století n.l.

Celá Tora byla dále studována, vysvětlována a její jednotlivé části rozvíjeny ústní tradicí, která byla později v 6. století sepsána a nazývá se **Talmud** (překl. učení, studium), autoritativní celek židovského zákona a tradice, který se stal jedním ze základů judaismu. Obsahuje především záznamy diskusí učenců – rabínů a pojednává o všech aspektech života i smrti. Nábožensko-právní diskuse se prolínají s příběhy, etickými ponaučeními, podobenstvími, ale i historickými informacemi různého druhu. Centrum náboženského života Židů byl až do 70 let n.l. jeruzalémský Chrám, kam se třikrát do roka přinášely oběti.

Po jeho zboření a postupném vyhnání Židů do různých koutů světa – **diaspory**, se centry náboženského života stávají **synagogy** (z řeckého *synagogein*, shromáždění), které nahradily chrámové obřady a bohoslužby a plnily také funkci škol. Všude tam, kde se Židé usazovali, vznikaly synagogy, kde se konaly a dodnes konají bohoslužby, kde se předčítá z Tory, ve formě pergamenového svitku navinutého na dřevěných nástavcích (heb. *Sefer Tora*), která je uložena ve svatostánku u východní zdi synagogy.

Židé žijící v diaspoře se většinou sdružovali do židovských komunit – **kehila**, v jejíž čele stojí **rabín** a představenstvo obce, které bylo sestaveno z význačných osobností židovské obce. Funkce rabína spočívá v dobré znalosti židovského zákona, je učitelem, soudcem i duchovním vůdcem. Kehila zajišťuje nejen náboženské potřeby svých členů, ale i sociální – stará se o chudé, nemocné, vdovy, sirotky, zajišťuje pohřby.

Zvířecí oběti nahradily modlitby v synagogách a důraz byl kladen hlavně na studium Tory a Talmudu a plnění náboženských předpisů – micvot, kterých je 613 a jejich vykonávání je jednou z povinností vycházející z Tory.

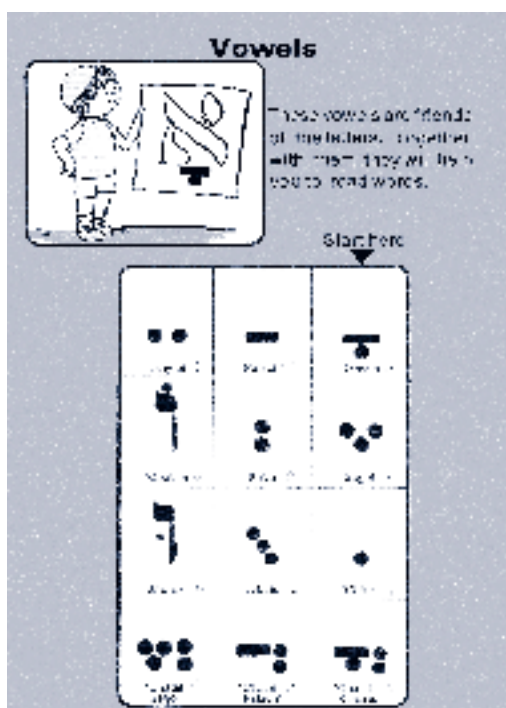
Odtud také pochází koncept židovského národa jakožto „**odděleného lidu**“ heb. *am segula*, někdy nepřesně překládaného termínem „vyvolený lid“. Judaismus tuto oddělenost chápe jako závazek k plnění micvot a božích příkazů, přičemž ostatní národy takovou povinnost nemají. Význam oddělenosti nereflktuje vyvolenost ve smyslu povýšenosti, naopak odráží a zdůrazňuje povinnosti plnění závazků.

Úvod do judaismu

Otázky k textu a k diskusi:

1. Koho si představíte pod pojmem Žid?
Znáte nějakého Žida ve svém okolí?
Nebo pouze z vyprávění či literatury?
2. V čem si myslíte, že spočívá židovská identita?
V náboženství, příslušnosti k národu,
či tradici a kultuře?
3. Znáte nějaký písemný pramen, který tvoří
základ judaismu a jiných náboženství?
Víte kterých?
4. Bible je křesťanské označení pro Starý a Nový
zákon. Víte, jaké je židovské označení Starého
zákona a co obsahuje?
5. Víte, v jakém jazyce byl napsán?
Kde se tímto jazykem dnes hovoří?
6. Znáte nějaké biblické židovské příběhy či postavy?
7. Jak židovství pohlíží na postavu Ježíše?
8. Víte, jak se jmenuje „židovský kostel“?
9. Znáte nebo navštívili jste nějaký?
Pokud ano, jak jste se tam cítili?
10. Co pro vás znamená náboženská víra?

Text 4.1 je ukázkou hebrejské abecedy

Toto písmo se používá dodnes. Kromě této tiskací podoby existuje také psací forma. Píše se zleva doprava. Vokalizace v podobě teček a čárek se převážně píše pod konsonanty. Velká a malá písmena se nerozlišují.

(Překlad textu: Samohlásky.

Tyto samohlásky jsou kamarádi písmen. Společně ti pomohou přečíst celá slova.)

Interpretace textu z Tora

Cíle

studenti

- jsou schopni interpretovat biblický text a uvědomit si jeho aktuálnost
- dokážou odlišit projevy víry od projevů fanatismu
- pochopením konkrétního příkladu jsou schopni popsat aspekty židovského myšlení (učení)

Velikost skupiny

5–30 studentů

Čas

30 minut

Pomůcky a příprava

- tabule, křída
- text 4.2 – kopie pro každého studenta
- psací potřeby pro studenty

Popis / postup

1. Rozdejte každému ze studentů kopii textu 4.2 a vysvětlete, odkud pochází (viz Tora)
2. Předněte studentům Úvod k prezentovanému textu z Tanachu:

„Abraham se svou ženou Sárou kráčeli životem bezdětní. Hospodin oslovil Abrahama v jeho stáří a přislíbil Sáře požehnání; přivede na svět syna a stane se matkou pronárodů. Abraham se v duchu pousmál: ‚Což se může narodit synu stoletému, cožpak Sára bude rodit v devadesáti?‘ Hospodin však pamatoval na Sáru a ona počala a porodila. Po osmi dnech byl syn obřezán a dali mu jméno Izák.“

3. Zadejte studentům, aby si samostatně v tichosti přečetli text 4.2
„Po těchto událostech zkoušel Bůh Abrahama...“
4. Přistupte k výkladu textu a použijte následující otázky. Dbejte cílových odpovědí v rámečku. Otázky k diskusi:
 - Proč si zvolil Hospodin za oběť právě Izáka?

Interpretace textu z Tory

- Proč Hospodin nakonec zastavil Abrahamovu ruku?
- Jakou oběť nakonec zvolil? (Proč prolítí zvířecí krve?)
- Jak v dnešní době lidé vyjadřují víru?

Cílové odpovědi

Abraham byl židovskou tradicí považován za zakladatele víry v jednoho Boha, prvního monoteistu... Hospodin chtěl vyzkoušet Abrahamovu víru. Nakolik je opravdová, silná. A proto si vybral to nejcennější, co Abraham měl. Izák byl toužebně očekávaný potomek, který se Sáře a Abrahamovi narodil v době, kdy již téměř nedoufali. Abraham měl sice staršího syna Išmaele, ale ten nebyl přímo synem Sářiným – patřil její služce Hagar.

Abraham považoval Izáka za pokračovatele židovské monoteistické víry a vkládal do něj veškeré své naděje. V Toře patří tato pasáž o obětování či svázání Izáka (hebrejský doslovný překlad není oběť, ale svázání) k jedné z nejpůsobivějších.

Z hlediska židovského náboženství smyslem víry není a ani nemůže být lidská oběť. Židovské zákony, Tora, byly dány člověku proto, aby žil, a nikoliv, aby pro ně umíral. Jsou to zákony života, a ne smrti. U tehdejších pohanských kultů bylo zvykem obětovat i lidské oběti a tímto aktem se v Toře naznačuje, že Hospodin lidské oběti zamítá.

Z dnešního pohledu by se zdálo, že prolévání zvířecí krve je také kruté. Židovské náboženství v této době považovalo zvířecí oběti za součást svého rituálu. Stejně, jako jiné starověké kultury, jejichž náboženství se rovněž opírala o zvířecí obětiny, židovská tradice vytvořila velmi složitý a propracovaný systém zvířecích obětí, který zejména v jeruzalémském Chrámu dospěl svého ritualizovaného vrcholu. Po zboření Chrámu v roce 70. n. l. tento systém přestal de facto existovat, neboť byl úzce provázán s Chrámem a bez něj pozbýval smyslu. Obětní úkony nahradil modlitební rituál, který se vyvíjel po staletí a vytvořil svébytnou součást židovské tradice.

Modlitba, meditace, žádným způsobem, půst, tanec, zpěv...

Interpretace textu z Tory

Hodnocení / reflexe

Možné otázky k diskusi:

1. *Ten, kterého si vážíš, tě požádá, abys mu poskytl něco, co máš rád a na čem ti velmi záleží a co již nikdy nedostaneš zpět. Čeho bys byl schopen se vzdát?*
2. *Existuje něco/někdo, čeho byses nikdy nevzdal?*
3. *Jak bys nazval to, kdy se člověk vzdává těch nejpodstatnějších hodnot, předmětů, vztahů, osob, které jsou mu nejdražší? (oběť)*
4. *Jaké mohou být důvody, kdy je člověk schopen obětovat to nejcennější...? Z jakého důvodu bys tak učinil ty sám? (víra)*

Studenti by se v průběhu diskuse měli zmínit o oběti a víře (viz otázka č. 3 a 4).

Nestalo-li se tak, zdůrazněte oba pojmy a připište je na tabuli.

K diskusi můžete použít i následujících vysvětlení pojmů:

Oběť Bohu – ritualizovaný úkon vzdání se, zřeknutí se něčeho pro bohy či Boha.

Naznačuje oddanost, vděčnost a poslušnost, někdy vychází z předpokladu, že se pomocí oběti může žádoucím způsobem ovlivnit jednání nadpřirozených bytostí vůči lidem.

Oběť – zřeknutí se něčeho, ve prospěch někoho či něčeho jiného, povýšení potřeb druhého nad své vlastní

Víra – obecně vyjádření postoje, kterým se vztahujeme k něčemu, co stojí mimo

možnost aktuálního, nepochybného a plného ověření racionálními prostředky,

a přesto je považováno za pravdivé a skutečné

Fanatismus – vášnivá, slepá zaujatost pro něco nebo spojená s nesnášenlivostí ke všemu

nebo proti něčemu odlišnému

Interpretace textu z Tory

Text 4.2

<p>1 Po těchto událostech vstoupil Bůh Abrahamovi a řekl mu: Abraham! a ten pravil: zde jsem.</p> <p>2 [Bůh] řekl: vzemi syna svého, jedináčka svého, kterého miluješ, Izhaka, a učesť se do krajiny Mority a oběť mu ho tam jako oběť [žebrotu] na jihu z hor, kterou ti povím.</p> <p>3 Tedy vstal Abraham ráno z rána, zasedl na svém a vzal s sebou Izhaka, svého syna, svého jediného, kterého miloval, a vzal s sebou také zaslíbenou oběť pro oběť, vstal a šel k anětu, který Bůh mu oznámil.</p> <p>4 Třetího dne pozdvihl Abraham vůči svému a viděl mšeno to z daleka.</p> <p>5 Tu řekl Abraham hochům svým: zůstávejte vy zde a osedám já pak a přiběhne pohlavce sá tam; pokloňte se [mu] a zveršujte se k vůči.</p> <p>6 Abraham vstal tedy dřívě pro oběť, vstoupil [je] mu Izhaka, syna svého, vzal do ruky ošar a našel, a šel oba spolu.</p> <p>7 I řekl Izhak: Abrahamovi, otel svému a pravil: Otče náš! a ten odpověděl: zde jsem, synu můj! a [syn] řekl: zde jest ohar a dříví, ale kde jest jehně k oběti?</p> <p>8 Tu pravil Abraham: Bůh vyžádá si ječné k oběti, synu můj! a šel oba [obě] spolu.</p> <p>9 Když přišli k anětu, který mu Bůh byl oznámil, vystavil Abraham tam oběť, a zpravil oběť a svržen Izhaka, syna svého, a počul ho na ošar nad dřívím;</p> <p>10 pak vstoupil Abraham ruku svou a vzal našel, aby zabil synu svého.</p> <p>11 Tu zavolał mu něbo anděl Hospodinův a nebe a pravil: Abraham! Abraham! uel Tea řekl: zde jsem!</p> <p>12 Tu pravil: nevstáhně ruky své na oběť a stouhni ani dítěte, neboť nyní poznal jsem, že jsi bohotvojný a ne-odupřel jsi, vůči synu svému, jedináčku svému.</p> <p>13 Tu pozdvihl Abraham vůči svému a spověl a blů, kteru byl v pradu, zachytil se svým rukou v křevi. I řekl Abrahám, a vzal bezemě a oběťval ho, jako oběť místo synu svého.</p> <p>14 A Abraham nazval jméno svého mšena... Hospodě vy- žádá, takže se říká ještě dnes: na hoře Hospodinově bude vyžádáno.</p>	<p>14 אֱלֹהִים אָמַר אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 15 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 16 כִּי אֲבִרְהָם אָמַר אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 17 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 18 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 19 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 20 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 21 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 22 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 23 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 24 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 25 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 26 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 27 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 28 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 29 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 30 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 31 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 32 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 33 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 34 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 35 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 36 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 37 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 38 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 39 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 40 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 41 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 42 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 43 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 44 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 45 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 46 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 47 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 48 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 49 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 50 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 51 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 52 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 53 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 54 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 55 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 56 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 57 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 58 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 59 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 60 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 61 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 62 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 63 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 64 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 65 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 66 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 67 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 68 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 69 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 70 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 71 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 72 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 73 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 74 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 75 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 76 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 77 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 78 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 79 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 80 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 81 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 82 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 83 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 84 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 85 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 86 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 87 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 88 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 89 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 90 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 91 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 92 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 93 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 94 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 95 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 96 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 97 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 98 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 99 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם 100 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק וְהָאֵלֹהִים נֶאֱמָר אֶת־אֲבִרְהָם</p>
---	--

projekt Varianty, člověk v tisku, společnost při ČT, o.p.s., 2002

Židovská tradice

Judaismus je souhrn tradic, zvyků, kultury Židů a náboženství, ale není jen striktním dodržováním předpisů, modliteb a oslav svátků, je to způsob života.

Židovská tradice vychází z hebrejských biblických knih, **Tory** (viz též strana 291) a knihy proroků a spisů, která podle tradice obsahuje 613 příkazů – **micvot** (hov. dobré skutky), které určitá část Talmudu (viz též strana 291) dále podrobně rozvádí do podoby nábožensky závazného zákoníku – **Halacha**. Halachou rozumíme soubor náboženských pravidel, jejichž konečná podoba byla dotvořena koncem 16. století, týkají se veškerých aspektů lidského života – od právní vědy, náboženských povinností, etiky, teologie, filosofie, estetiky, vědy a samozřejmě rodinného života. Neustálé **studium** a interpretace Talmudu a Tory se staly po zboření Chrámu a vyhnání Židů z Izraele jednotícím prvkem mezi Židy v celé diaspoře (viz kapitola náboženství). Judaismus neustále zdůrazňuje studium Tory, na jehož základě člověk volí mezi dobrem a zlem ve svém jednání, protože v judaismu jsou důležité především činy. Studium Tory jako teorie směřuje k praxi, to jest k lidskému jednání.

Již od starověku toto studium Tory a Talmudu zajišťoval systém židovských škol od Chederu (základní náboženská škola), Bejt Midraše (druhý stupeň) a především **ješivy**, což je pokročilejší stupeň studia Talmudu. Tento typ židovských škol v tradičních židovských komunitách funguje dodnes.

Židovské tradice a zvyky tvoří zásady praktického života při bohoslužbách i v osobním životě. Místem bohoslužby je synagoga (dům shromáždění), která je i místem výuky, společenské centrum. Většinou se jedná o samostatnou budovu, kde dominantní část tvoří prostorný modlitební sál. Dvě nejdůležitější místa v sále jsou **aron ha-kodeš** (schrána na Toru), většinou umístěný na východní stěně nebo směrem k Jeruzalému, a **bima** (podium), na které se předčítá z Tory. Dveře svatostánku zakrývá synagogální opona (parochet) a nad ní je pověšeno věčné světlo. V tradičních synagogách se ženy a muži modlí odděleně. Veřejné pobožnosti se mohou konat jen za přítomnosti tzv. modlitebního minima (minjan), tj. deseti dospělých mužů starších 13 let. Duchovním vůdcem obce je rabín, který má při bohoslužbě většinou funkci kazatele. Bohoslužbu vede kantor (chazan), který zná pořádek modliteb a jejich nápěvy. Muži jsou povinni v synagogách mít pokrytou hlavu a v tradičních kruzích nosí muži stále na hlavách čepičku, tzv. kipu či jarmulku. K modlitební výbavě muže patří i modlitební řemínky (tfilin) a modlitební šál (talit).

V židovské domácnosti se židovské zvyky projevují navenek například v podobě **mezuzy**, což je malá schránka s posvátným pergamenem umístěná na pravé veřejí dveří. K tradiční domácnosti patří modlitební knihy, šabatové a chanukové svícny, poháry na víno na posvěcení svátků. Typické je zachovávání rituální čistoty v oblasti jídla, tzv. **kašrutu**.

Židovská tradice

Podle tohoto zvyku se pokrmy dělí na rituálně čisté (povolené) a nečisté (zakázané) a dále pak na masité, mléčné a neutrální. K zakázaným surovinám patří například vepřové maso, plody moře nebo králík. Povolena zvířata musejí být absolutně zdravá a být zabita předepsaným způsobem (šchita), jedním řezem. Všechna krev musí být z masa odstraněna. Dále je zakázáno míchání mléčné a masité stravy, proto bývají v kuchyni dvě oddělené sady nádobí. K rituální čistotě patří také návštěva rituální lázně – **mikve**, s čistou přírodní vodou.

Jedním ze symbolů judaismu osobního života je **obřízka** (brit mila), která je prvním náboženským obřadem pro chlapce konající se osmý den po jeho narození. Provádí ji mohel (obřezávač) a chlapec po ní dostává své jméno. Dívky dostávají jméno dříve než chlapci při prvním šabatu po narození. Dalším důležitým mezníkem je dosažení náboženské dospělosti, pro chlapce věk 13 a pro dívku 12 let. Tento obřad, který se koná v synagoze a při kterém jsou chlapec či dívka poprvé povoláni k Toře, se nazývá **Bar/Bat Micva**.

Manželstvím se v judaismu naplňuje jeden z hlavních příkazů Tory a je považováno za posvátné. Svatebnímu obřadu předchází sepsání svatební smlouvy (ketuba),

Židovská tradice

kteřá stanovuje práva a povinnosti manželů. Vlastní obřad se koná většinou v synagoze, pod baldachýnem (chupa), který symbolizuje budoucí domov manželů. V případě nutnosti je rozvod povolen a jeho právní podobu vyjadřuje rozvodová listina (get).

V nemoci a ve smrti nezůstává člověk opuštěn a pečují o něj kromě členů rodiny i členové tzv. **pohřebního bratrstva** (chevra kadiša), kteří také pomáhají pozůstalým, vdovám, sirotkům a chudým. Především se však starají o poslední věci člověka spojené s rituální očišťovinou mrtvého a samotným pohřbem. K jejich dalším aktivitám patří vybírání peněz či milodarů (cdaka), které podle nutnosti rozdělují mezi potřebné.

Jednotná židovská tradice se od konce 19. století, od dob tzv. židovské emancipace (haskala) začala dělit do několika směrů. Nejdříve se vydělilo **reformní hnutí**, které zpochybnilo trvalou platnost neměnného židovského zákona, např. víry v příchod Mesiáše, dodržování rituálních předpisů či božského původu Tory. Jako reakce na tento směr vznikla **ortodoxie**, která usilovala o zachování tradičního přístupu v judaismu. Mezi lidovými vrstvami se zrodilo hnutí se silnými náboženskými a mystickými kořeny – **chasidismus**. Z tzv. historického judaismu se postupně vyvinul konzervativní směr, který zachovával tradiční hodnoty za předpokladu jejich přizpůsobení modernímu životu.

V rámci judaismu je možná i konverze (gijur), která probíhá podle daných pravidel za přítomnosti tří rabínů. Žadatel o gijur se musí pečlivě připravovat, studovat židovské zvyky a Toru, bývá poučen o všech obtížích a povinnostech spojených s židovstvím.

Podle ortodoxního výkladu je Židem ten, kdo se narodil z židovské matky nebo konvertoval. Podle dalších směrů, např. reformního, je Židem i ten, kdo má aspoň jednoho z prarodičů Žida. Jsou lidé, kteří splňují ortodoxní definici Žida, ale aktivně se nijak neúčastní náboženského života, a naopak jsou lidé, kteří mají jen vzdálené židovské příbuzné a židovství je pro ně způsobem života.

Pozn.: Informace o židovském kalendáři a židovských svátcích jsou součástí aktivity Židovský kalendář a svátky – str. 301 až 308.

Židovský kalendář a svátky

Cíle

studenti

- znají a umějí popsat židovský kalendář
- uvědomují si, jak se liší židovské zvyky od křesťanských
- dokážou popsat podobnosti a odlišnosti židovského a křesťanského roku
- uvědomují si, že letopočet a kalendář jsou kulturně podmíněné

Velikost skupiny

10–30 studentů

Čas

45 minut

Pomůcky a příprava

- tabule, křídly
- pro každého studenta šablona kalendáře
- karty s popiskami židovských svátků (Roš Hašana, Jom Kipur, Sukot, Simchat Tora, Chanuka, Purim, Pesach, Jom Hašoa, Jom Haacmout, Šavuot, 9 Av, Šabat)

Popis / postup

1. Vyzvěte studenty, aby řekli, jaké slaví svátky během roku, a запиšte je na tabuli.
2. Výčet jednotlivých svátků společně se studenty rozdělte na náboženské a nenáboženské (státní, mezinárodní a pod.)
3. Otázky k diskusi k úvodní části: *Jak prožíváte den všední a sváteční? V čem jsou pro vás důležité sváteční dny, jsou-li vůbec důležité? Znáte některé nekřesťanské svátky?*
4. Rozdejte studentům šablony kalendáře.
5. Vyzvěte studenty, aby zapsali jednotlivé svátky vyjmenované na tabuli do křesťanského kalendáře.

Židovský kalendář a svátky

6. Rozdejte do lavic karty s popiskami židovských svátků tak, aby každý z dvojice dostal 6 karet.
7. Nechte studentům čas na prostudování. Studenti si zapíší jednotlivé svátky k příslušným židovským měsícům. Vyzvěte studenty, aby barevně odlišili biblické, nebiblické a nenáboženské svátky.
8. Další otázky k diskusi:
 - *Jaký je rozdíl mezi křesťanským (obecným) a židovským letopočtem?*
 - *V čem spočívají rozdíly a podobnosti židovského a křesťanského kalendáře?*
 - *Víte, kde se slaví židovské svátky?*

Správné odpovědi

Židovský letopočet: Hebrejský letopočet se mění na podzim. Roky se počítají od stvoření světa a k tomu podle židovské tradice, jak je psáno v Toře, došlo prvního dne 7. měsíce Tišri, ve kterém se slaví Roš Hašana = Nový rok. Například 18. září 2001 bylo 1. Tišri 5762. Židovský letopočet je lineární, ale náboženský rok je cyklický. Například podle Tory se hebrejské měsíce počítají od prvního jarního měsíce, který se nazývá Nisan (slaví se Pesach – nový rok jara). Roš Hašana je podle cyklického pojetí až třetím novým rokem v pořadí.

Židovský kalendář (heb. LUACH): Počítá podle slunečního cyklu jen roky, ale měsíce určuje podle cyklu lunárního. Délka měsíce přibližně odpovídá skutečné době oběhu Měsíce kolem Země. Ten trvá kolem 29,5 dne (tzn. buď 29, nebo 30). Protože lunární rok je zhruba o 11 dní kratší než rok solární, přidává se jednou za 3–4 roky navíc 13. měsíc (ADAR II.). Židovské svátky připadnou vždy na stejné datum a pouze ŠABAT se slaví každou sobotu bez ohledu na datum. Každý další den podle židovské tradice začíná večer po západu slunce a končí následující den se západem slunce. Například šabat začíná v pátek večer a končí v sobotu večer.

Židovské sváteční dny se v zásadě dělí na dvě skupiny.

1. Do první patří svátky ustanovené v Toře – slaví se především bohoslužbou v synagoze, společným jídlem či půstem, písněmi.
2. Do druhé patří náboženské slavnosti a pusty zavedené v pozdějším období k připomenutí některých historických událostí Izraele – slaví se v rodinném kruhu nebo v židovské obci.

Židovský kalendář a svátky

Hodnocení / reflexe

Nejdřív se ptejte studentů, které informace je nejvíc zaujaly / překvapily. Diskutujte se studenty na téma rozdílnosti a kulturní podmíněnosti kalendářů a letopočtů.

- *Existují podobnosti mezi křesťanským a židovským kalendářem? Jak souvisí křesťanství s judaismem?*
- *Jak se počítá židovský / křesťanský letopočet? Znáte nějaké jiné druhy datace? Jaký je muslimský letopočet?*
- *Víte, že dobu narození Ježíše Krista kladou historická bádání do let 7–4 před Kristem? Co to znamená? Jak mohla chyba vzniknout?*
- *atp.*

Židovský kalendář a svátky

Roš Hašana: slaví se 1. a 2. Tišri, biblický svátek, náboženský nový rok, zákaz práce – židovský Nový rok

- několik významů – připomínka stvoření světa; Den troubení, troubí se na šofar (beraní roh), který věřící probudí z mravní ochablosti; Den vzpomínání, připomíná člověku, že se má rozpomenout na všechny své skutky vykonané v minulém roce; Den soudu – Bůh podle skutků člověka rozhoduje o tom, jak se mu bude dařit příští rok, zda bude zapsán do Knihy mrtvých nebo do Knihy živých
- vážný svátek, rozhoduje se o osudu člověka, ale nepříznivý osud lze odvrátit pokáním, modlitbami a dobrými skutky
- tímto svátkem začíná Deset dnů pokání, které vyvrcholí Jom Kippurem – viz následující karta
- tradičními pokrmy jsou jablko s medem, rybí polévka, kachna s jablkovou nádivkou, koláč z mrkve

Jom Kipur – slaví se 10. Tišri, biblický svátek, zákaz práce

- Den smíření, nejvýznamnější svátek roku
- dodržuje se celodenní půst a celodenní kající modlitby v synagoze, oblečení je v barvě bílé na výraz pokání, nesmí se nosit kožená obuv, sexuální abstinence
- napravení, obnova vztahu člověka k Bohu, ale za předpokladu, že se nejdříve každý usmíří se svými bližními

Šavuot – slaví se 6.–7. Sivanu, biblický svátek, jeden ze tří poutních svátků, zákaz práce

- Svátek týdnů; slaví se 7 týdnů od druhého dne Pesachu
- Svátek prvotin; zemědělský svátek, v době jeruzalémského Chrámu Židé do něj přinášeli snop ječmene jako svoji první úrodu
- Svátek darování Tory na hoře Sinaj; Bůh daroval Izraelitům prostřednictvím Mojžíše Desatero, čte se biblická kniha Rút – příběh o cizince Rút, která přestoupila na židovskou víru a mezi její potomstvo patří král David, z jehož rodu vzejde Mesiáš
- tradiční pokrmy jsou tvarohové a mléčné – lívance, palačinky, tvarohové koláče

Židovský kalendář a svátky

Pesach – slaví se 8 dní od 15. do 22. Nisanu, biblický svátek, jeden ze tří poutních svátků, jeden z nových biblických roků, zákaz práce, podle Tory první měsíc roku – nový rok jara

- svátek překročení, Židé slaví vysvobození z egyptského zajetí a název svátku souvisí s desátou egyptskou ranou, kterou Bůh usmrtil všechno prvorozené, ale ušetřil, doslova „překročil“ domy Izraelitů; svátek nekvašených chlebů, protože Izraelitům nestačilo vykvasit těsto k pečení chleba a na cestu si napekli nekvašené chleby – *macesy*, proto se na Pesach nesmí jíst nic kvašeného – tzv. *chamec* (pečivo, pivo, whisky)
- v předvečer svátku se musí z domácností odstranit všechen *chamec* (velký úklid) a jeho symbolická část se spálí.
- první a druhý večer probíhá slavnostní večeře tzv. *seder* (pořádek, řád), uprostřed stolu je sederová mísa se symbolickými pokrmy: tři *macesy*, pečená kost (symbol beránka, kterého Izraelité před odchodem z Egypta obětovali), vejce (symbol celistvosti života), hořké byliny (symbol hořkosti otroctví), petržel nebo brambor (symbol jara), sladká směs ovoce a mandlí a vína (symbol malty, ze které Izraelité vyráběli cihly), 4 poháry vína a 5. pohár pro případnou návštěvu proroka Eliáše, který má zvěstovat příchod Mesiáše
- při hostině se předčítá z *Hagady* – zvláštní knihy modliteb, požehnání a příběhů o útěku z Egypta
- tradiční pokrmy jsou z *macesů*, např. *macesové knedlíčky*, nudle, bramborový kugl (strouhané zapékané brambory), *macesový mandlový dort*

Sukot – slaví se 7 dní od 15. do 21. Tišri, biblický svátek, jeden ze tří poutních svátků, zákaz práce

- Svátek stánků; připomínka putování Izraelitů po poušti, kde pobývali v provizorních příbytcích tzv. *Suka*
- v *Suce* je povinností jíst i přespávat po dobu celého svátku
- *Suka* je provizorní přístřešek, pokrytý větvemi, skrze které musí být večer vidět hvězdy
- Svátek sklizně; oslava vinobraní a úrody ze zahrad, části úrody se přinášely do jeruzalémského Chrámu
- při svátečních modlitbách se mává svazkem čtyř rostlin – *etrog* (citrusový plod), datlová palma (*Lulav*), myrta a vrba a předčítá se z knihy *Kazatel*
- tradiční pokrmy jsou saláty z lilků, plněné zelí hovězím masem v tomatové omáčce, jablkový závin

Židovský kalendář a svátky

Simchat Tora – slaví se 22. Tišri, biblický svátek, zákaz práce

- Svátek radosti z Tory
- tento den se dokončí čtení svitku Tory a začne se číst znova od začátku
- radostný svátek, při kterém se vyjmou všechny svitky Tory ze synagogy a tančí se s nimi
- tradiční pokrm závin s drůbežími játry, masová směs se švestkami

Chanuka – slaví se 8 dnů, od 25. Kislevu do 2. Tevetu, nebiblický svátek, práce povolena

- Svátek zasvěcení a světel; připomínka vítězství Židů nad vojsky syrského krále Antiocha IV. v 2. století př. n. l., kdy po 3 letech bojů znovu vstoupili do jeruzalémského Chrámu, který vyčistili a znovu zasvětili zapálením sedmiramenného svícnu (*menora*). Malé množství oleje, které v Chrámu našli, vystačilo díky zázraku na osm dní, což byla právě doba potřebná k vyrobení nového oleje.
- doma se zapalují devítiramenné svícný (*chanukija*), každý den se přidá jedná nová svíčka a jedna (*šamaš*) slouží k jejich zapalování
- děti dostávají dárky a tradiční tzv. Chanuka gelt (drobné mince), tradičním pokrmem jsou koblihy a bramboráky, protože se smaží na oleji

Purim – slaví se 14. Adaru, nebiblický svátek, práce povolena

- Svátek losů; nejveselejší svátek v roce, připomínka historické události ve 4. století př. n. l. popsané v biblické knize Ester (*Megilat Ester*). Rádce perského krále Achašveroše, Haman, chtěl zničit všechny Židy v zemi, a proto metal losy, aby se dozvěděl nejpříhodnější den pro svůj záměr. Díky královně Ester, neteři Žida Mordechaje, se mu to však nepodařilo a sám skončil na šibenici.
- na tento svátek se čte Megilat Ester, a když zazní Hamanovo jméno, řehtá se řehtačkami, pořádají se hostiny a maškarní průvody pro děti i dospělé, hrají se divadelní hry (Purim špil) o královně Ester
- k povinnostem patří obdarovávání chudých a posílání dáreků přátelům a pití vína do takové míry, že člověk nerozezná Hamana od Mordechaje
- tradiční pokrmy jsou Hamanovy uši (trojhranné koláčky s mákem), krupnik (polévka z krup, rajčat, hub a fazolí), skořicové cukroví

Židovský kalendář a svátky

9 Av – světí se 9. Avu, nebiblický svátek, smuteční den

- váže se k němu několik tragických událostí; zničení 1. i 2. jeruzalémského Chrámu (586 př. n. l. a 70 n. l.); poražení povstání Bar Kochby proti Římanům (135 n. l.); vypovězení Židů z Anglie (1290) a ze Španělska (1492)
- drží se celodenní půst, při bohoslužbě se sedí na nízkých stoličkách nebo na zemi, kožená obuv je zakázána
- zpívají se žalozpěvy a předčítá se biblická kniha Pláč Jeremiášův, kde se připomínají tragické události z doby prvního zničení Chrámu

Jom Haacmaut – slaví se 5. Ijaru, státní svátek

- Den nezávislosti Izraele; připomíná vznik Státu Izrael 14. května 1948
- konají se oficiální oslavy a rodinné pikniky
- tradiční pokrmy jsou pita (arabský chléb), falafel (cizrnové knedlíčky), chumus (cizrnová pasta), tchina (sezamová pasta), olivy, kebab, zeleninové saláty se zálivkami

Jom Hašoa – 27. Nisanu, státní vzpomínkový den

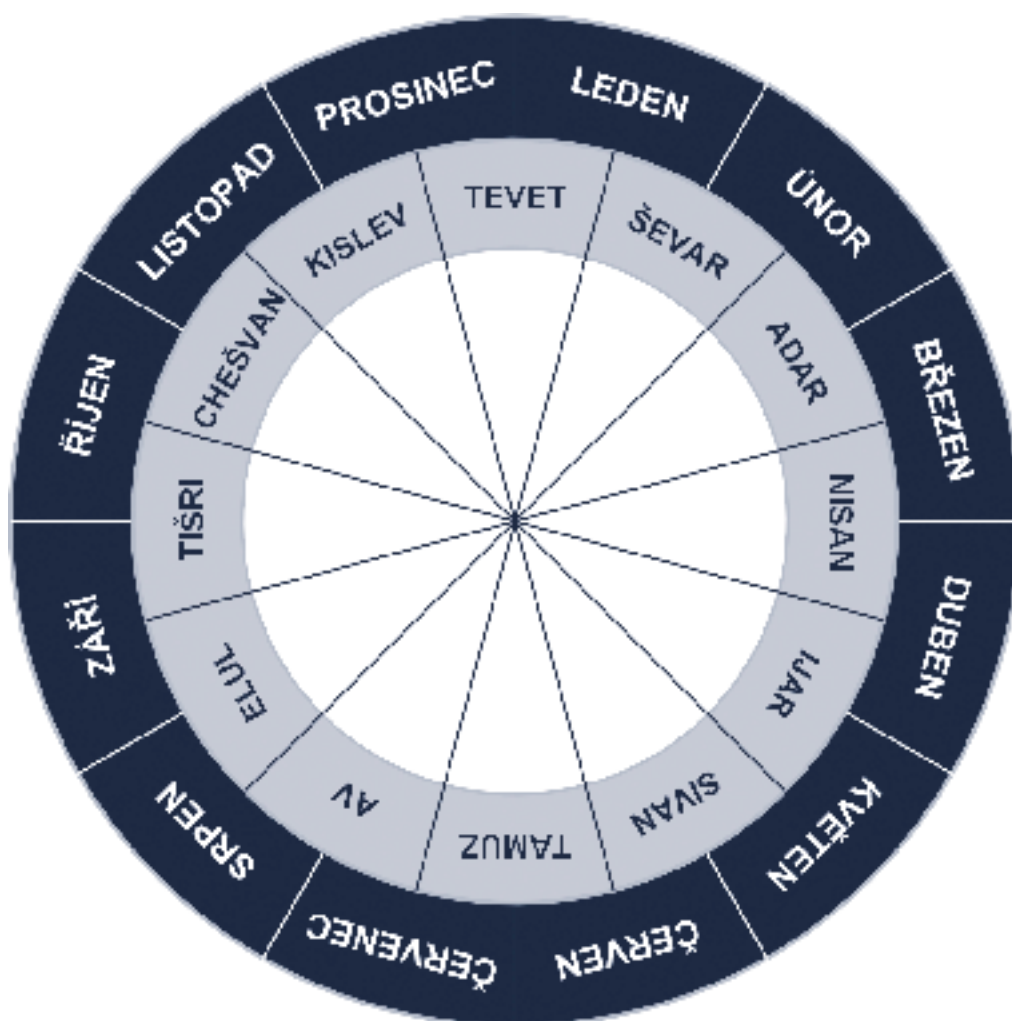
- vzpomínka na 6 milionů Židů zavražděných nacisty včetně 1 milionu dětí
- zapalují se vzpomínková světla, pořádají se vzpomínkové bohoslužby, v Izraeli zní 1 minutu sirény

Šabat – slaví se každou sobotu, biblický svátek, práce zakázána

- podle židovského kalendáře je to poslední den v týdnu, den odpočinku
- připomínka toho, že Bůh svět tvořil 6 dnů a 7. den odpočíval
- svátek začíná v pátek večer uvítáním šabatu v synagoze i doma, kde se provede požehnání nad šábesovými světly, nad chlebem (*chala*) a vínem, poté je sváteční večeře
- člověk si má hlavně fyzicky odpočinout; v ortodoxním prostředí je zakázána jakákoliv fyzická činnost, například rozdělování ohně, psaní, cestování, používání elektrických spotřebičů, ale také nošení předmětů. Lidé se vzájemně navštěvují, chodí na procházky, spí.
- typické pokrmy jsou barchesy (šabatové chleby), gefiltefiš (rybí nádivka), šoulet (zapékaná směs fazolí, krup a masa), slepičí polévka, sekaná játra, pečené kuře

Židovský kalendář a svátky

Židé ve středověku

Od 1. století našeho letopočtu se hlavními centry židovského života stala města v Babylonii, Egyptě a postupně se začínají vytvářet i **židovské komunity** v západní Evropě a v severní Africe. V 10. století žilo nejvíce Židů ve té době muslimském Španělsku, kde požívali mnoho výsad a podíleli se na kulturním i vědeckém rozvoji tehdejší společnosti. Tato doba je označována jako „zlatý věk“ židovské vzdělanosti a mezi nejznámější myslitele té doby patří Moše ben Maimon (Maimonides), který byl také dvorním lékařem sultána Saladina v Egyptě a napsal řadu právních, lékařských i náboženských spisů.

Ve 13.–15. století se Španělsko dostalo do sféry křesťanských panovníků, kteří nebyli k Židům tolerantní, a mnoho Židů bylo donuceno konvertovat ke křesťanství. Tak vzniká skupina tzv. **marranos** (prasata – hanlivé označení pro nové křesťany), kteří často v tajnosti dodržovali židovské náboženské předpisy, což přispělo k vytvoření španělské inkvizice. V roce 1492 byli všichni Židé vyhnáni ze Španělska a roku 1497 i z Portugalska.

Tito vyhnanci, kteří jsou označováni jako **sefardi** (z hebrejského názvu Španělska), se začali usazovat například v Itálii, Holandsku, Anglii a východní Evropě. Přinesli si s sebou své kulturní a náboženské zvyky a také mystiku nazývanou **Kabala**. Kabala se zabývá stvoření světa, které vysvětluje pomocí 22 písmen hebrejské abecedy (každé hebrejské písmeno má také číselnou hodnotu) a mystickými vizemi nebes a božlího trůnu.

Již od rozpadu římské říše přicházeli židovští kupci do různých částí západní, střední a východní Evropy a kolem 10. století vytvářeli první osady na křižovatkách obchodních cest (i v Praze). Tito Židé jsou označováni jako **aškenázové** (v bibl. heb. výraz pro Německo) a jejich kultura ve středověku nebyla tak rozmanitá. Nejvýznamnější osobností 11.–12. století byl rabi Šlomo ben Jicchak zvaný Raši, jehož komentáře k Toře a Talmudu platí dodnes za vrcholná díla exegeze.

Postavení Židů se prudce zhoršovalo se vzrůstající mocí církve živené představou o nadřazenosti křesťanského náboženství a způsobu života. V této době se také ožívují, utužují a nabývají nových rozměrů stereotypy o Židech jako lichvářích, lenoších a cizím elementu ve společnosti.

Stanovisko středověké křesťanské církve vůči Židům se zformovalo již v dobách raného středověku (papež Řehoř 590–604). Tím, že Židé nepřijali spasitelství Ježíše Krista, stali se v církevním pojetí „odpadlíky od pravého Boha“. Vyšší církevní hodnostáři však nesouhlasili s protižidovským násilím, neboť Židé zůstávali pro církev živým svědectvím Bible. Přesto se však nedařilo zajistit, aby nižší duchovní nerozdmýchávali protižidovskou nenávist. Vůči křesťanům zůstávali Židé v podřízeném postavení jako trest za to, že ukřižovali Krista. Církev si vyhrazovala právo na křesťanskou misii mezi židovským obyvatelstvem. Řada protižidovských opatření (izolace v ghettech, odlišující označení oděvu) církev přijala na zasedání **IV. lateránského koncilu** (církevním sněmu) roku 1215.

Židé ve středověku

Ve 13. století byli prohlášeni za **služebníky královské komory**, stali se tedy majetkem krále, jemuž museli odevzdávat velmi vysoké daně. Stali se trvalým zdrojem královských příjmů. Na oplátku se jim královská moc zavázala poskytovat ochranu v případě ohrožení, například proti pogromům při vzednutí protižidovských nálad. Tato ochrana byla často málo účinná.

Zvláštní postavení Židů ve společnosti posilovalo nábožensky i hospodářsky motivované **protižidovské nálady**. Mezi poddaným lidem kolovaly četné protižidovské pověry, například: Židé znesvěcují hostie, aby „znovu tupili Krista“, rituálně vraždí pro získání křesťanské krve, šíří nemoci atp. Nevraživost byla způsobena i lichvou, která byla jediným možným zdrojem obživy Židů, křesťanům však byla církví zapovězena. V krizových obdobích, zvláště v případě oslabení královské moci, se proti Židům obracela nespokojenost, která často vyústila v **pogromy** (viz informace o antisemitismu).

Pro Židy zvláštní způsob obživy představoval tzv. peněžní obchod – půjčování na úrok nebo-li **lichva** – proti zástavě či dlužnímu úpisu. Tato činnost byla z ekonomických důvodů nezbytná, ale církev ji považovala za neslučitelnou s duchem křesťanství. Z tohoto důvodu Židé jako nekřesťané byli určeni k lichvě. Lichva byla jediná činnost, kterou směli provozovat i mezi křesťanským obyvatelstvem. Ve středověku patřili Židé k významným věřitelům panovníků a finančně kryli akce, nezbytné pro výkon panovnické moci. Vedle toho Židé za nejistý (a mnohdy také nedodržený) příslib ochrany a možnost vnitřní samosprávy v ghettech odváděli panovníkovi vysoké daně.

Od 12. století (III. a IV. lateránský koncil – 1179, 1215) bylo výslovně zakázáno soužití křesťanů s Židy. Důsledkem tohoto zákazu byla separace (oddělení) židovského obyvatelstva ve zvláštních ulicích a čtvrtích – **ghettech** (toto slovo se používá od 16. století z ital. *geto nuovo* – nová slévárna). Fyzická izolace byla posilována řadou dalších nařízení a zákazů: Židé museli nosit odlišující znamení na oděvu (žluté kolečko a bílý skládaný krejzlík), nesměli se věnovat řemeslům, nesměli vlastnit ani obdělávat půdu, nesměli se stravovat ve veřejných hostincích apod. Zbavení téměř všech práv zůstávali Židé majetkem panovníka. Většinu omezení zrušil v našich zemích až císař Josef II. v roce 1781, plné občanské rovnoprávnosti v moderním smyslu dosáhli Židé v českých zemích až roku 1867.

Židé ve středověké společnosti

Cíle

studenti

- znají a dovedou popsat postavení Židů ve středověké společnosti a jejich vztah k dalším vrstvám obyvatel
- jsou schopni vysvětlit vznik tohoto vztahu

Velikost skupiny

10–30 studentů

Čas

45 minut

Pomůcky a příprava

- tabule, křída
- na tabuli připravte schéma středověké společnosti, zatím ho však nechte zakryté

Schéma středověké společnosti

Panovník
Šlechta
Židé
Duchovenstvo
Poddaní

- kopie karet – postavení Židů ve středověké společnosti

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do 4 skupin, každá skupina dostane jednu kartu – postavení Židů ve středověké společnosti.
2. Vyzvěte jednotlivé skupiny, aby si přečetli text a pokusili se najít kladné a záporné aspekty daného vztahu A) – D).
3. Odkryjte schéma a vyzvěte mluvčí každé skupiny, aby ostatním vysvětlili vztah Židů a daného společenského subjektu.
4. Mezi jednotlivými subjekty a skupinou Židů nakreslete čáry a požádejte studenty, aby každý vztah stručně okomentovali. Komentář pak ke vztahu připište.

Židé ve středověké společnosti

Hodnocení / reflexe

Pokuste se se studenty zodpovědět následující otázky:

- *Kdy a za jakých okolností přicházeli Židé do Evropy?*
- *Proč stáli Židé stranou středověké společnosti?*
- *Jaké byly důvody jejich vyřazení ze společenských struktur?*
- *K jakým typům kontaktů docházelo mezi Židy a ostatní společností?*
- *Jaké byly hlavní důvody nevráživosti vůči Židům? Jak tuto nevráživost středověká společnost ospravedlňovala?*
- *Znáte nějaké jiné skupiny obyvatel, které stojí mimo společenské struktury? Jaké?*
- *Znáte nějaké obdobné případy, kdy je skupina lidí diskriminována za to, že „nemá pravého Boha“, že neuznává stejné hodnoty jako majoritní společnost?*

Karty - postavení Židů ve středověké společnosti

A) Jaký byl vztah panovníka k Židům?

Od 10. stol. Židé přicházeli do křesťanské Evropy jako svobodní kupci a usazovali se v obchodních osadách většinou na okrajích měst. Jejich postavení se v průběhu dvou následujících století prudce zhoršovalo. Ve 13. stol. byli prohlášeni za služebníky královské komory, stali se tedy majetkem krále, jemuž museli odevzdávat velmi vysoké daně. Stali se trvalým zdrojem královských příjmů. Na oplátku se jim královská moc zavázala poskytovat ochranu v případě ohrožení, například proti pogromům při vzednutí protižidovských nálad.

B) Jaký byl vztah církve k Židům?

Stanovisko středověké křesťanské církve vůči Židům se zformovalo již v dobách raného středověku (papež Řehoř 590–604). Tím, že Židé nepřijali spasitelství Ježíše Krista, stali se v církevním pojetí „odpadlíky od pravého Boha“. Vyšší církevní hodnostáři však nesouhlasili s protižidovským násilím, neboť Židé zůstávali pro církev živým svědectvím Bible. Přesto se však nedařilo zajistit, aby nižší duchovní nerozdmýchávali protižidovskou nenávisť. Vůči křesťanům zůstávali Židé v podřízeném postavení jako trest za to, že ukřižovali Krista. Církev si vyhrazovala právo na křesťanskou misií mezi židovským obyvatelstvem. Řada protižidovských opatření (izolace v ghettech, odlišující označení oděvu) církve přijala na zasedání IV. lateránského koncilu (církevním sněmu) roku 1215.

C) Jaký byl vztah poddaných k Židům?

Zvláštní postavení Židů ve společnosti posilovalo nábožensky i hospodářsky motivované protižidovské nálady. Mezi poddaným lidem kolovaly četné protižidovské pověry, například: Židé znesvěcují hostie, aby „znovu tupili Krista“, rituálně vraždí pro získání křesťanské krve, šíří nemoci atp. Nevraživost byla způsobena i lichvou, která byla jediným možným zdrojem obživy Židů, křesťanům však byla církví zapovězena. V krizových obdobích, zvláště v případě oslabení královské moci, se proti Židům obracela nespokojenost, která často vyústila v pogromy.

D) Jaký byl vztah Židů k ostatním společenským subjektům?

Židé nesměli uzavírat sňatky s křesťanským obyvatelstvem. V důsledku demonizace ze strany církve a vzhledem k provozování lichvy se obávali četných krvavých pogromů, které likvidovaly i decimovaly židovské obce. Vůči panovníkovi byli loajální, neboť byl jejich jedinou chabou zárukou ochrany proti obávaným pogromům.

Židé a lichva

Text 4.3.A

Usnesení Lateránského koncilu 1215

Židovskému obyvatelstvu bylo zakázáno vlastnit půdu, zabývat se zemědělstvím a řemeslem. Hospodářská činnost Židů byla omezena pouze na poskytování zástavy a úroku, což bylo jako lichva křesťanům církví zakázáno. Další usnesení koncilu se týkala sociální degradace Židů a téměř vylučovala styk s křesťanským obyvatelstvem: nadále se směli usídlvat ve vyhrazených a uzavřených čtvrtích, museli být označeni zvláštním oděvem či potupným znamením, jež je mělo na první pohled odlišovat od ostatního obyvatelstva. Rovněž obchodní činnost Židů zůstávala až na řídké výjimky omezená na oblast židovského osídlení.

Text 4.3.B

Protizidovské postoje Martina Luthera

„Jejich dech páchne po pohanském zlatě a stříbře, neboť žádný národ pod sluncem nebyl hamižnější, neboť oni jsou, byli a nadále zůstanou Židy, jak je vidět na jejich proklaté lichvě. Arci drží nás, křesťany, v zajetí v naší vlastní zemi, nechávají nás pracovat v potu tváře, získávat peníze a majetek, zatímco oni sedí za pecí, lenoší, žijí v přepychu, pečou hrušky, žerou, chlastají, žijí si jako v bavlnce z našeho nahospodařeného jmění, lapili nás a naše statky na tu svou proklatou lichvu... Jsou tedy našimi pány a my jejich pohůnky.“
Martin Luther, 1524

Otázky k textům a k diskusi:

- Vybrali si Židé lichvu jako způsob obživy sami a dobrovolně?
- Jaké byly ve středověku jiné způsoby obživy? Měli je Židé povoleny?
- Lze lichvu pokládat za výraz „přirozené hamižnosti“ Židů, jako to dělá Martin Luther? Proč?
- Porovnejte text o usneseních lateránského koncilu s výrokem Martina Luthera. Nacházíte v nich nějaký rozpor?
- Myslíte, že Luther znal závěry lateránského koncilu? Proč je v argumentaci proti Židům nepoužil?
- Souhlasíte, že byli ve středověké společnosti „Židé pány a křesťané jejich pohůnky“? Proč?

Lichva a život v ghettu

Cíle

studenti

- jsou schopni definovat pojem lichva a ghetto
- uvědomují si historické okolnosti vzniku lichvářství a ghettoizace

Velikost skupiny

libovolná

Čas

30 minut

Pomůcky a příprava

- tabule, křída

Popis / postup

1. Na tabuli napište vedle sebe slova lichva a život v ghettu tak, aby pod každým výrazem zbyl dostatečný prostor pro další zápisy.
2. Vyzvěte studenty, ať v rychlém sledu napíší co nejvíce asociací, které se jim vybaví při vyřčení slova **lichva**. Zdůrazněte, že nejde o přesné definování pojmu, ale o první představy a dojmy se slovem spojené. Asociace ať studenti v rychlém sledu zapisují na papír.
3. V další fázi mají studenti zhruba 5 minut, aby ze všech možných vybrali asociace typické a nejčastější.
4. Každá skupina prezentuje nejčastější asociace. Zapisujte na tabuli.
5. Pokuste se shrnout a rozhodnout, zda se k lichvě v současnosti vztahují spíše kladné, nebo záporné asociace.
6. Vyzvěte studenty, aby se pokusili jmenovat, jaké kladné a záporné aspekty měla pro Židy lichva ve středověku. Jejich názory korigujte na základě Informací pro učitele.
7. Nyní požádejte studenty, aby se ve skupinách pokusili najít alespoň pět aspektů **života v ghettu**. Práci lze motivovat například otázkou: „Představte si, že žijete v ghettu. Co to pro vás znamená?“
8. Výsledky opět zapisujte na tabuli.

Lichva a život v ghettu

Hodnocení / reflexe

Pokuste se se studenty zodpovědět následující otázky:

- *Jaký byl cíl soustředění Židů do vyčleněných čtvrtí, izolovaných od prostoru ostatního obyvatelstva?*
- *Myslíte si, že izolace některé skupiny obyvatelstva dlouhodobě spíše zlepšuje, nebo zhoršuje vztahy mezi menšinou a majoritní společností?*
- *Zlepšil se vztah majority k Židům po lateránském koncilu, který se nějakým způsobem snažil uspořádat vztah křesťanů k Židům? (Vycházejte z textů.)*
- *Má život v ghettu pouze záporné, nebo i kladné stránky? Vyjmenujte je.*

Vyzvěte studenty, aby se pokusili shrnout, jaké kladné a záporné aspekty měl život v ghettu pro Židy ve středověku. Jejich názory korigujte na základě Informací pro učitele.

Lichva

Pro Židy zvláštní způsob obživy představoval tzv. peněžní obchod – půjčování na úrok, proti zástavě či dlužnímu úpisu. Tato činnost byla z ekonomických důvodů nezbytná, ale církev ji považovala za neslučitelnou s duchem křesťanství. Z tohoto důvodu Židé jako nekřesťané byli určeni k lichvě. Lichva byla jediná činnost, kterou směli provozovat i mezi křesťanským obyvatelstvem. Paradoxně vzájemný styk Židů s křesťany se církev snažila maximálně omezovat, přitom se však půjčování peněz stalo běžnou součástí středověkého života. Na jednu stranu byl Žid v očích křesťana církví demonizován, na druhou stranu byl toutéž církví nabádán k tomu, aby s Židy udržoval peněžní kontakt. Ve středověku patřili Židé k významným věřitelům panovníků a finančně kryli akce, nezbytné pro výkon panovnické moci. Vedle toho Židé za nejistý (a mnohdy také nedodržený) příslib ochrany a možnost vnitřní samosprávy v ghettech odváděli panovníkovi enormně vysoké daně.

Za samotné povolení usadit se na vymezeném místě museli odvádět vysoké daně a jestliže panovník požádal, tak i zvláštní poplatky – k dani z hlav i daň domovní, mimořádnou, „zvláštní pomoci“, při válečných a jiných pohromách. Což mnohdy tvořilo nejjistější zdroj panovnických příjmů.

Peníze Židy na jedné straně chránily, na druhé straně však vyvolávaly závist, pomluvy, pověry a nesnášenlivost. Přestože Židé byli již ve středověku vyloučeni ze základních sociálních struktur, vysoké daně a schopnost poskytovat finanční úvěry z nich činily důležitou součást ekonomiky středověké Evropy.

LICHVA

Pozitiva

Jediný způsob obživy
Kontakt s nežidovským obyvatelstvem
Zdokonalování se v obch. činnosti
Jeden ze základů bankovního systému
Důležitý faktor středověké ekonomiky

Negativa

Příčina k nařčení z lenosti a nicnedělání
Příčina k nařčení z krádeže a šizení
Příčina k nařčení z „židovského spiknutí“
Zdroj dalších negativních stereotypů:
např. židovská hamižnost

Ghetto

V obchodních střediscích zakládali Židé již od 10. století vlastní osady. Od 12. století (III. a IV. lateránský koncil – 1179, 1215) bylo výslovně zakázáno soužití křesťanů s Židy. Důsledkem tohoto zákazu byla separace (oddělení) židovského obyvatelstva ve zvláštních ulicích a čtvrtích. Fyzická izolace byla posilována řadou dalších nařízení a zákazů: Židé museli nosit odlišující znamení na oděvu (žluté kolečko a bílý skládaný krejzlík), nesměli se věnovat řemeslům, nesměli vlastnit ani obdělávat půdu, nesměli se stravovat ve veřejných hostincích apod. Zbavení téměř všech práv zůstávali Židé majetkem panovníka. Většinu omezení zrušil v našich zemích až císař Josef II. v roce 1781, plné občanské rovnoprávnosti v moderním smyslu dosáhli Židé v českých zemích až roku 1867.

Slovo **ghetto** se používá od 16. století, kdy benátské Židé mohli obývat pouze část města zvanou „geto nuovo“ (it. *nová slévárna*). V 16. století se začaly židovské čtvrti neprodyšně uzavírat zdmi a jejich obyvatelé podléhali přísnému režimu: v noci nebo při křesťanských svátcích či jiných příležitostech nesměli Židé ghetta opouštět.

Kromě společenské izolace měl život v ghettu i řadu pozitivních aspektů. Oddělené židovské čtvrtě se již od středověku stávaly základem židovských obcí. Obec byla řízena vlastní samosprávou. Jejím náboženským centrem byla synagoga. Uvnitř církví i panovníkem vymezeného teritoria ghetta podléhali Židé vlastním židovským zákonům. To znamená, že ve vnitřních sporech směli jednat podle vlastního židovského práva. Ve sporech s křesťany byl soudcem tzv. židovský rychtář – křesťan, který znal jak právo městské, tak židovské. Náboženská svoboda v ghettech umožňovala rozvoj židovské kultury, literatury, písemnictví, práva, a tím přispívala k jejich vzdělanosti a upevňovala jejich identitu. Izolace v ghettech zabraňovala rozpouštění a zániku židovských specifik v prostředí majoritní kultury.

V současnosti se termínu ghetto používá jako označení pro místo, kde žije etnická, kulturní, náboženská či sociální skupina obyvatel izolovaně od majoritní společnosti. Separace v ghettech již není dána státními nařízeními a obyvatelům ghett není fyzicky bráněno je opouštět – odporovalo by to právnímu řádu. Hranice mezi majoritou a oddělenou skupinou je spíše strukturní a symbolická: roste z neochoty majority přijmout danou skupinu s jejími specifiky, obyvatelé ghett se zase cítí bezpečněji v izolaci, v systému svých srozumitelných hodnot, norem a vzorců chování, jež jsou ve vnějším prostředí příčinou dezorientace či konfliktu.

Antisemitismus

Pojem **antisemitismus** označuje nenávisť a předsudky vůči Židům i veškeré protizidovské projevy. Toto označení poprvé užil německý protizidovský aktivista Wilhelm Marr roku 1879. Ten směřoval proti Židům jako národu, ale nejstarší formy antisemitismu byly spíše zaměřeny proti náboženskému vyznání Židů – **antijudaismus**. Ten měl nejprve formu pomluv, které pramenily z neporozumění a z neznalosti židovských zvyků a svátků. Například odpočinek o šabat (šabat – sobota, hlavní židovský svátek, den odpočinku od veškeré práce, čas modliteb) byl chápán jako projev židovské lenosti.

Tyto předsudky přejala církev, která je dále rozvinula do tří základních tezí:

1. Židé jako konfliktní vyznavači škodlivé víry
2. Židé jako odpůrci většinové, tj. správné vize světa
3. Židé jako ti, kdo jsou právem vyvrženi ze společnosti, protože si to sami zavinili

Hlavní křesťanskou tezí se nadlouho stal názor, že křesťanství plně nahradilo židovské náboženství, Nový zákon překonal Starý zákon, Mesiáš přišel v podobě Ježíše Krista a židovské dějiny a náboženství nemají žádný samostatný význam, ale pouze předznamenávají křesťanství.

Mezi nejčastější **židovské stereotypy** ve středověku patřily tyto názory:

Židé byli přirovnáváni k vepřům, neboť jsou nečistí a smrdí. Později byli Židé přirovnáváni k hmyzu, který parazituje na jiných, sají krev a vyvolává infekci. Přitom v židovských komunitách byla hygiena ve středověku z důvodů dodržování náboženských předpisů vyšší než u většiny křesťanů, požívání krve bylo výslovně zakázáno židovskou tradicí.

Tak byli Židé postupně ztotožněni se služebníky ďábla, označováni jako „vrazi Kristovi“ a na tomto základě bylo vysvětleno a ospravedlněno jejich pronásledování a diskriminace. Ale ani církev nebyla ve svých postojích vůči Židům jednotná, papežové zachovávali většinou umírněnější stanovisko, ale nedokázali vždy zajistit, aby nižší církevní činitelé nevyvolávali nenávisťné i násilné protizidovské nálady mezi obyčejným lidem.

Protizidovské tendence se přímo odrazily na právním postavení Židů ve středověké společnosti. Židé museli žít odděleně od ostatních obyvatel (ghetto), nesměli zastávat veřejné úřady, vlastnit půdu, provozovat mnoho druhů řemesel. Naopak, půjčování na úrok, tedy činnost z ekonomických důvodů pro křesťanskou společnost nezbytná, bylo považováno za neslučitelné s duchem křesťanství, a proto je mohli provozovat jen Židé. Dalším stupněm k izolaci a ponížení Židů byla povinnost nosit **odlišující znamení**. V různých zemích se tato označení lišila. Měla podobu žlutého kolečka či pásky na oděvu, někdy to byly zvláštní pláštěnky, kápě a klobouky.

Antisemitismus

Mnoho zmíněných forem protizidovské nenávisti směřovalo proti samotné židovské existenci. Označením pro násilné vystupování proti Židům, plenění, mučení, znásilňování, okrádání a vraždění židovských obyvatel se stalo slovo **pogrom**. Jeden z nejhorších pogromů zažili Židé v letech 1648–49, kdy kozáci Bohdana Chmelnického vyvraždili na sto tisíc židovských obyvatel v Polsku, Litvě a Bělorusku. V české historii byl největším pogromem masakr v pražském ghettu, ke kterému došlo 18. dubna 1389 a kdy zahynulo několik set lidí.

Židé byli často vyháněni ze země nebo z města, a tak žili v neustálé nejistotě a strachu o svůj osud. Jedno z nejmasovějších **vyhoštění** v historii proběhlo v letech 1492–97, kdy museli všichni Židé opustit Španělsko a Portugalsko (asi 100 000 osob). Také z Čech byli Židé vyhnáni několikrát, hlavně v době panování Ferdinanda I. v letech 1541 a 1557 a opakovaně za vlády Marie Terezie v letech 1744–48.

Od konce 18. století a hlavně od doby Velké francouzské revoluce byly židovské diskriminační zákony postupně rušeny – Židé mohli opustit brány ghetta, byla zrušena povinnost nosit hanlivé označení, měli možnost vykonávat řemesla a obchod i navštěvovat univerzity. Ve vztahu k Židům se prosazovaly myšlenky osvobození a společenské rovnosti, ale současně se formoval nový styl antisemitismu. Osvícenci na jedné straně kritizovali církve v jejím nehumánním postoji vůči Židům, ale na druhou stranu vyčítali Židům jejich setrvalost v židovské víře a tradici. V tomto směru vynikl například Voltaire ve svém Filosofickém slovníku (1757), který soudil, že Židé nijak nepřispěli k rozvoji vědy a kultury a nejsou schopni vytvořit vlastní stát.

Židé byli spojováni s rodícím se kapitalismem a obraz židovského bankéře se stal oblíbeným námětem **antisemitské propagandy** raného kapitalismu. Byli obviňováni z mravní zvrácenosti, alkoholismu, sexuálního zneužívání žen a nadále i z páčání rituálních vražd. U nás se stal známým případ Leopolda Hilsnera (1899), který údajně zavraždil mladou křesťanskou dívku Annu Hrušovou a použil její krev pro rituální účely. Hilsner byl v antisemitské atmosféře odsouzen k trestu smrti, později byl trest změněn na doživotí a teprve po dvaceti letech (1918) byl Hilsner amnestován. Stalo se tak i díky intervenci Tomáše G. Masaryka, který se postavil na jeho obranu ještě v době, kdy byl profesorem na pražské univerzitě. Podobné případy, které vyvolaly masivní vlnu antisemitismu, se staly i jinde, například známá Dreyfusova aféra (1894) ve Francii, při níž byl obviněn francouzský židovský důstojník z údajné velezrady a odsouzen k doživotnímu vězení.

Antisemitismus

Židé byli postupně obviňováni z dalších neduhů společnosti, až byla vytvořena teorie předem připraveného, nadnárodního a mezinárodně řízeného „**židovského spiknutí**“. Na tomto základě se formovaly antisemitské organizace a periodika, konaly se antisemitské kongresy. V Rusku byly publikovány tzv. Protokoly sionských mudrců (1905), pamflet obviňující ruské Židy z organizování revolučního převratu a snahy o vytvoření židovské nadvlády.

Zastánci antisemitismu neustále zdůrazňovali rodové vazby a mluvili o poutu krve u Židů. Tak přerůstá náboženský a nacionální antisemitismus v **antisemitismus rasový**, který později získal i svůj pseudovědecký základ hlavně v díle Francouze A. Gobineaue Esej o nerovnosti lidských ras (1853). Židé tak byli postaveni do protikladu k čisté, árijské rase, kterou prý chtějí zničit. Na tuto myšlenku navázal Adolf Hitler a od něj vedla již přímá cesta k vyvraždění 6 000 000 Židů.

Jednou z odpovědí na antisemitismus konce 19. století představovalo židovské národní hnutí – sionismus. V duchu tradiční náboženské touhy po návratu do Izraele usilovalo o znovu založení židovského státu. Za zakladatele sionismu je označován vídeňský novinář a spisovatel Theodor Herzl (1860–1904), který se svými plány vystoupil na 1. sionistickém kongresu v Basileji v roce 1897. Od této chvíle začínají sionisté vyvíjet politickou snahu získat pro své cíle tehdejší mocnosti (hlavně Velkou Británií) a budovat židovské osídlení v tehdejší Palestině. Největší počet přistěhovalců tvořili Židé z Ruska a Východní Evropy, zmítané sociálními konflikty a pogromy. Vznikají první kibucy (zemědělské osady se společným vlastnictvím). Rozhodující boj za získání národní domoviny se odehrával v době, kdy byla Palestina pod britskou správou (od roku 1920). Politika Velké Británie k židovskému přistěhovalectví byla značně rozporná také kvůli její snaze udržet si vliv v arabském světě. Holocaust uspořádal naléhavost řešení situace v Palestině. V roce 1947 shromáždění OSN rozhodlo o rozdělení Palestiny na židovský a arabský stát. Arabové toto odmítli a po vyhlášení izraelské nezávislosti 14. 5. 1948 napadli židovský stát. Izrael se ubránil, ale spory o území se vedou dodnes.

Projevy antisemitismu

Cíle

studenti

- dokážou vysvětlit pojem antisemitismus a chápání tohoto pojmu v historickém kontextu
- znají konkrétními podoby antisemitských projevů
- jsou schopni popsat celospolečenský dopad těchto projevů
- dokážou formulovat svoje názory a racionálně je obhajovat
- jsou schopni odhalit předsudky a argumentovat proti nim

Velikost skupiny

20–30 studentů

Čas

40 minut

Pomůcky a příprava

- kopie textů 4.4.A – 4.4.F

Popis / postup

1. Rozvedte úvodní diskusi, při níž se studenti seznámí se základními pojmy:
Co je to antisemitismus? Jaký je původ a důvod vzniku této myšlenky?
2. Vyzvěte studenty, aby uvedli nějaké konkrétní projevy antisemitských myšlenek (vrahové Krista, rituální vraždy, otrava studní, původci moru, lichva, židospiknutí, smradůch, špína).
3. Rozdejte studentům pracovní texty k prostudování – včetně obrazové přílohy.
4. Vyzvěte studenty, aby popsali styčné body textů.

Projevy antisemitismu

5. Ved'te diskusi podle následujících otázek:
- Jak na vás předložené materiály pocitově působí? Pokuste se seřadit jednotlivé ukázky podle vámi zvolené posloupnosti. Odůvodněte svojí volbu.*
- V čem spatřujete hlavní nebezpečí takového textu? Myslíte si, že je nějaký rozdíl mezi psaným projevem a vizuálním sdělením? V čem tento rozdíl spatřujete? (Pokud bychom našli třeba nápis.)*
 - Jak byste reagovali, kdyby obsah takového textu byl směřován na vaši osobu, rodinu?*
 - Jak byste bránili svého kamaráda, kterému by byl text adresován? Uveďte konkrétní kroky, které byste zvolili.*
 - Setkali jste se s podobným atakem proti vaší osobě nebo vašim kamarádům? A jak jste reagovali?*
 - Setkali jste se osobně s nějakým projevem antisemitismu?*
 - Ztotožňujete se s některými antisemitskými myšlenkami, které zde byly naznačeny? Pokud ano, uveďte proč? Pokud ne, jak byste proti nim argumentovali?*
6. Vyzvěte studenty, aby utvořili dvě skupiny. Jedna skupina bude zastávat myšlenky antisemitské a úkolem druhé skupiny bude proti argumentace. Každá skupina si zvolí jednoho mluvčího, jehož úkolem bude disputace s protivníkem z druhé skupiny. Skupina má možnost mluvčího kdykoli vyměnit za svého jiného člena. Dejte studentům 2 minuty na přípravu.
- Zvolte následující uspořádání: každá skupina je na jedné straně místnosti; všichni kromě mluvčích sedí; mluvčí stojí proti sobě ve stejné vzdálenosti od obou skupin tak, aby všichni mohli sledovat průběh disputace.

Hodnocení / reflexe

Rozved'te debatu nad průběhem disputace. Ptejte se nejprve mluvčích:
*Na které argumenty protivníka se vám nejhůř reagovalo a proč?
 Reaguje se vám lépe na racionální či iracionální argumenty?*

Projevy antisemitismu

Text 4.4.A

Pamflet Mladočechů, 1883

Bóže v nebi tam je ráj,
 Tam žádní židi nečňhaj,
 Zato tady každý slyší,
 že je jich jak malých myší.
 Proto všichni, chrabří bratři,
 Bijte židy, jak se patří.
 Blaho nastane jen stěží,
 Dokud k čertu nepoběží.

Text 4.4.B

Pokyny, které vydal Josef Goebbles v listopadu roku 1938 k průběhu křišťálové noci

1. Jejich synagogy a školy budou zapáleny a co neshoří, bude zasypáno zemí, aby nikdo nikdy už neviděl ani kámen. Toto učiňme Pánu a křesťanstvu ke cti, aby Bůh viděl, že jsme křesťané.
2. Stejným způsobem budou rozbořeny jejich domy, neboť v nich dělají totéž, co ve svých školách. Naženeme je pod jednu střechu, aby viděli, že nejsou pány v naší zemi.
3. Budou jim odebrány jejich modlitební knížky a Talmudy, z nichž se učí lži, zlořečení a rouhání.
4. Rabínům bude zakázáno pod ztrátou hrdla nadále šířit jejich učení.
5. Židům bude zrušena ochrana na silnicích a zakázáno jejich používání.
6. Lichva jim bude zakázána, veškerá hotovost, cennosti, stříbro i zlato jim budou odňaty a uschovány.
7. Mladým a silným židům a židovkám budou dány do rukou cepy, sekery, krumpáče, rýče, přeslice a vřetena, aby si v potu tváře začali vydělávat na chleba. Pokud se židé ve společnosti nespokojí s údělem helotů, což jde předpokládat, budou muset být po vzoru Francie a Španělska vyhnáni ze země.

Projevy antisemitismu

Text 4.4.C

(píseň vzniklá v období hilsneriády)

Nekupujte u Židů,
cukr, kafe, mouku,
zabili nám Anežku,
modrookou holku.

Text 4.4.D

„Údajné Hitlerovy plynové komory a údajná genocida Židů jsou součástí téže dějinné lži. Ta umožnila gigantický politický a finanční podvod, z něhož těžil hlavně Izrael a mezinárodní sionismus.“

Robert Faurisson, zastávce „revidovaných dějin“, prosinec 1980

Text 4.4.E

„Myslím si, že plynové komory jsou maličký detail v dějinách II. světové války.“

Jean Marie Le Pen, září 1987, francouzský ultrapravicový politik, opakovaně kandidující v prezidentských volbách

Text 4.4.F

Židé se snaží zmocnit světa –
karikatura z vídeňského tisku kolem 1900

Holocaust

Hlavním hlasatelem protizidovské nenávisti a antisemitské propagandy byl zakladatel nacistické strany, od 30. ledna 1933 i říšský kancléř **Adolf Hitler** (1889–1945).

Nacionální socialismus (**nacismus**) byl směsicí extrémního nacionalismu, radikálního populismu a rasismu, a to zejména biologického rasismu vyzdvihujícího čistotu árijské germánské rasy. Nacisté vytvořili svou vlastní politickou stranu v roce 1919 nejdříve pod názvem *Deutsche Arbeiterpartei*, která byla přejmenována v roce 1920 na stranu nacionálně socialistickou (*NSDAP*).

Své hlavní myšlenky formuloval Hitler v základním díle nacismu *Mein Kampf* (1924), ve kterém označil za hlavní viníky porážky Německa v 1. světové válce a poválečné krize Židy. Mluvil o Židech jako o zkažené rase, která se snaží zničit čistou árijskou rasu a chopit se nadvlády nad světem. Tvrdil, že Německo se opět může stát velkým státem jen za předpokladu, že bude eliminováno židovské nebezpečí.

Podle historiků analyzujících postup vypořádání se s Židy nacisté použili protizidovské typy minulosti na cestě ke konečné likvidaci Židů a postupovali podle těchto bodů:

- 1) Definice Židů (norimberské zákony z roku 1935).
- 2) Vyvlastnění (postupné zbavení všech práv a svobod).
- 3) Koncentrace (zřizování ghatt, koncentračních táborů; přímá předehra k likvidaci).
- 4) Zbavení se Židů: jednak otevřeným terorem, který vedl k ožebračování a emigraci, jednak fyzickou likvidací.

15. září 1935 přijal Říšský sněm veřejným hlasováním dva zákony, které jsou označovány jako **norimberské zákony**. První z nich, zákon o říšském občanství, stanovil, že německým občanem může být jen státní příslušník německé nebo příbuzné krve. Druhý zákon, zákon na ochranu německé krve a německé cti, zakazoval sňatky, ale i mimomanželský styk mezi Židy a německými občany. Porušení bylo chápáno jako „hanobení rasy“ a bylo trestáno krutými tresty. Uvedené zákony určovaly „židovskou rasu“ nesmyslně podle biologických vztahů i podle vztahu k židovskému náboženství. Za Žida byl považován každý, kdo měl alespoň 3 židovské prarodiče. Kdo měl pouze dva nebo jednoho židovského prarodiče, byl považován za míšence, a zvláštním příkladem byla tzv. smíšená manželství. Těmito zákony byly Židé zbaveni říšského občanství a s ním spojených práv.

Tyto zákony byly uplatňovány všude tam, kam se rozšířila německá moc, tj. i v československém pohraničí od října 1938 a i na území Protektorátu Čechy a Morava, který vznikl 16. března 1939. Na území protektorátu žilo v té době asi 118 000 Židů. V prvních letech jeho existence podporovaly německé okupační úřady jejich vystěhování, k tomuto účelu byla v Praze založena i kancelář pro židovské vystěhovalectví,

Holocaust

kde se za povolení k emigraci drazé platilo a zbylý majetek byl konfiskován. Dalším krokem byla hromadná **arizace** nebo-li zabírání židovského majetku a nařízení o odevzdání soukromého majetku, například kola, rádia, hudebního nástroje, cenných papírů, šperků, vkladní knížky atd.

Židé byli více a více izolováni, vytlačováni z veřejného života, bylo jim zakázáno působit ve školství, soudnictví, zdravotnictví a obecně ve všech vedoucích funkcích. Nesměli se zúčastňovat společenského, kulturního ani hospodářského života. Nesměli navštěvovat divadla, kina, sportovní stadiony, kavárny. Od roku 1940 nesměli navštěvovat žádné školy. Navíc byly občanské legitimace Židů označeny výrazným červeným písmenem J – zkratka německého slova *Jude* (Žid) a od 1. září 1941 v protektorátu se všichni Židé nad šest let nesměli na veřejnosti objevit bez žluté šesticípé hvězdy s černým německým nápisem *Jude*.

Významnou událostí na cestě k fyzické likvidaci Židů byl pogrom, označovaný jako **Kristallnacht** (Křišťálová noc). V noci z 9. na 10. listopadu 1938 v Německu a obsazených územích bylo vypáleno nebo zdemolováno 267 synagog a vypleněno 7 500 židovských obchodů (z rozbitých výkladních skříní pochází samotný název Křišťálová noc), bylo zabito asi 100 židovských osob a 30 000 uvězněno.

Po napadení Polska 1. září 1939 začaly první hromadné **deportace** Židů z nově zabraných území dále na Východ. Německá propaganda vydávala deportace Židů za snahu o pořádek a o vytvoření lepší dělící linie mezi národnostmi. Ve skutečnosti toto násilné přesídlování znamenalo pro deportované smrt hladem, zimou, epidemiemi nebo zastřelením. První **transporty** směřovaly hlavně do nově zbudovaných velkých **ghett** v Nisku, Lublinu (Polsko), Lodži a Minsku (Rusko).

Po vpádu do Sovětského svazu v červnu 1941 začali nacisté hledat účinnější metody koncentrace a hlavně zabíjení Židů. Od podzimu 1941 začali na okupovaném polském území postupně budovat první **koncentrační tábory** s plynovými komorami a krematorii. První čtyři byly Chelmn, Belžec, Sobibor a Treblinka. Nacisté přešli k budování skutečných továren na smrt, na jejichž moderním technickém vybavení se podíleli přední němečtí vědci. Nejvyšší dokonalosti v této technice bylo dosaženo v koncentračním táboře Osvětim, německy **Auschwitz**, v němž zahynulo přibližně 1,1 milionu evropských Židů.

Co se týče fyzické likvidace Židů, poprvé v dějinách mělo být určité etnikum programově vyhubeno jako celek. 20. ledna 1942 se konala konference sekretářů říšských ministerstev a jiných nejvyšších úřadů později známá pod názvem **konference Wannsee**. Zde vystoupil šéf Úřadu říšské bezpečnosti Reinhard Heydrich se svým plánem „**konečného řešení židovské otázky**“. Provedením tohoto plánu vyvraždění všech Židů bez rozdílu byl pověřen Adolf Eichmann, který byl původně zodpovědný za židovské vystěhovalectví.

Holocaust

Na území protektorátu bylo po poradě říšského protektora Reinharda Heydricha s jeho štábem rozhodnuto, aby Židé byli nejdříve soustředěni do ghetta na české půdě v pevnosti **Terezín**, která se měla stát průchozím táborem na cestě do vyhlazovacích táborů.

První transport z Prahy do Terezína byl vypraven 24. listopadu 1941. V průběhu války však plnil Terezín ještě další úlohu – byl ghettem pro staré německé a rakouské Židy a údajně přípravou na poválečný židovský stát. V Terezíně existovala židovská samospráva, která však neměla žádnou moc. Do určité míry byly povoleny kulturní aktivity – divadlo, hudba, výtvarné umění a sportovní činnost, které měly oklamat vězně i okolní svět.

Proto se také 23. června 1944 uskutečnila v Terezíně návštěva delegace Mezinárodního červeného kříže, která ve své zprávě prohlásila Terezín za konečný židovský tábor.

Průběh návštěvy byl však pečlivě přichystán, byly zastaveny transporty, nemocní a staří byli schováni, na fasády domů byly připevněny falešné vývěsní štíty s nápisy banka, škola, kavárna atd. Celé ghetto mělo vyvolat iluzi fungujícího židovského sídliště.

Po této návštěvě však bylo asi 19 000 Židů deportováno do Osvětimi.

Terezínských ghettem prošlo asi 90% Židů z protektorátu, dále asi 42 000 Židů z Německa, 15 000 z Rakouska a 5 000 z Holandska. Pro většinu z nich byl Terezín však jen zastávkou na cestě k smrti, která směřovala hlavně do vyhlazovacího tábora Osvětim. Po ukončení transportů na podzim roku 1944 zůstalo v Terezíně jen něco málo než 11 000 vězňů. Mezi listopadem 1941 až dubnem 1945 prošlo Terezínem 141 000 Židů, z nichž 88 000 bylo deportovaných do vyhlazovacích táborů a 34 000 zemřelo přímo v Terezíně v důsledku hladu, nedostatku léků a hlavně tyfových epidemií. Po osvobození zůstalo v Terezíně 18 000 lidí.

Židé při transportu nevěděli, co bude jejich cílovou stanicí ani jaký bude jejich další osud. To byl jeden z důvodů, proč se Židé dostavili na shromaždiště ve víře, že budou přesídleni nebo pojedou za prací. Většinou však byli okradeni o to poslední, naloženi do dobytčáků a v nelidských podmínkách, bez vody, jídla a možnosti základní hygieny vezení často několik dní do neznáma. Při příjezdu do koncentračního tábora byli ti, kteří cestu přežili, s bitím a křikem vyhnáni ven, rodiny rozděleny a jen ti nejsilnější vybráni k práci. Ostatní šli okamžitě do plynu nebo byli zabíjeni zastřelením a injekcemi. Mrtvolky byly spalovány v krematoriích. Smyslem práce byla také fyzická likvidace a vysoké procento úmrtnosti se ještě zvyšovalo každodenními selekcemi do plynu.

Mezi Židy vznikaly i ilegální organizace, které bojovaly proti nacistům, přestože jejich členové často již od počátku věděli, že mají minimální šanci na přežití. Jedno z neznámějších **povstání** proběhlo ve **varšavském ghettu**, které trvalo od 19. dubna do 16. května 1943. Varšavské ghetto vzniklo 1. října 1940 a směřovaly do něj transporty hlavně z Německa, Polska a protektorátu. Postupně z něj bylo vyvezeno asi 300 000 lidí

Holocaust

a v době povstání jich tam zbylo asi 50 000. Po nerovném boji, kdy zahynuli téměř všichni obyvatelé ghetta, Němci celé ghetto zapálili a srovnali se zemí. Jen asi 100 Židům se podařilo uprchnout.

Další známé povstání proběhlo ve vyhlazovacím táboře **Treblinka** 2. srpna 1943. Tento tábor byl zaměřen čistě na vyhlazování Židů a za 11 měsíců jeho trvání zde zahynulo 800 tisíc lidí. Byla zde jen skupina asi 600 mužů vybraných na pomocné práce, tzv. Sonderkommando, ti také připravili povstání, v jehož čele stál slovenský Žid Želo Bloch a bývalý terezínský vězeň Rudolf Masárek. Jen 200 z nich se podařilo uprchnout a 54 se jich dočkalo konce války. Jedním z nich byl i český Žid Rudolf Glazar.

Mnoho z přeživších v koncentračních táborech zahynulo na samotném konci války při tzv. pochodech smrti z postupně likvidovaných táborů.

Konečnému řešení židovské otázky padlo za obět 6 milionů evropských Židů. Největší ztráty utrpělo Polsko (asi 2 700 000 Židů) a SSSR (2 100 000 Židů). Z židovského obyvatelstva v Československu bylo vyhlazeno asi 270 000 osob, t. j. zhruba 90% veškerého židovského předválečného obyvatelstva v Československu.

Tento židovský osud za 2. světové války se označuje jako holocaust – zápalná obět, což mnozí chápou jako nepřesné, a proto se používá raději termín **ŠOA**, což je původně hebrejské biblické slovo, které znamená záhubu, zničení a zmar.

ŠOA – holocaust

Text 4.5

Richard Glazar – Treblinka, slovo jak z dětské říkanky; 1994, Praha, úryvek str. 89–91

Vysoký mladší muž vyklopýtá ven a za ním žena. Je prostovlasý, dlouhé vlasy má zcuchané do stran, obličej zarostlý černým strniskem, zplihlý plášť otevřený, všechny knoflíky utrhány. Pod uchem má temnou skvrnu krve, na nohou rozbité šedivé filcové boty a v každé ruce plný vak. Žena šlápne náhodou na hlavu jednoho z ležících, uklouzne, a jak se v pádu zachycuje, vyrazí muži jeden vak z ruky. Vak se otevře a ven se vykutálí ubohá změť – brambory, hrnec s kouskem margarínu ve známém papíře, zmuchlané, stočené prádlo, špinavé plátěné pytlíčky asi s potravinami, poloplné, splasklé. Muž se otočí, volnou rukou uchopí ženu a zvedá ji. Ale vtom už se hrbí pod Kiweho karabáčem. Nepohybovali se dost rychle, zdržovali. Také druhý vak padne k zemi, mužův obličej je zalitý krví, ale ta nestéká dolů, mrazem tuhne na obličejí v temně červených prouzcích a krupičkách. Pokouší se ochránit ženu před ranami vlastním tělem, nechce ji pustit, a teď se vztyčí jako v pokusu o odpor. To Kiweho úplně rozběsí, z druhé strany dvakrát zabíjícky zasáhne Sepp a všichni mně zmizí z očí. Muž měl žlutou hvězdu našitou nejenom na levé straně pláště, ale také na zádech. Je to tedy transport z obsazeného sovětského území. Ti z Polska mají na paži bílou pásku a na ní modré obrysy Davidovy hvězdy. Terezínské transporty mají na levé straně prsou žlutou hvězdu s nápisem *Jude* uprostřed.

Shon a křik na rampě slábnou. Poslední klopýtají z vagonů a lapají po vzduchu. Ani jediný kufr nebo pořádný batoh, jen rance, vaky a pytle s navázanými provazy jako popruhy na ramena. I podle toho bych poznal, že tohle je ubohý transport odněkud z východu.

„Teď honem dolů,“ šeptá mi David Brat, který vše pozoroval kousek dál ode mne, „teď už nás každou chvíli vyženou ven vyklízet rampu, a v tomhle transportu bude ještě v každém vagonu spousta...“ Varovné signály prolétnou barákem od boxu k boxu.

Nejdřív musejí být mrtví a nepohybliví z každého vagonu vytaženi na rampu. Stáhnou si čepici přes uši a vběhnu do prvního vozu. Chytnu za dvě nohy, táhnou, ale nejde to. Teprve teď v té změti poznávám, že tělo, kterému nohy patří, je zatíženo ještě jinými těly. Vezmu za dvě ženské nohy. Hrubé punčochy na nich mně chroupají pod rukama – byly asi promočené. Znovu do vagonu. Teď je navrchu mrtvý s proříznutým hrdlem, zvrácená hlava visí někde vzadu na šíji. To je práce těchhle ukrajinských mládenců v ghettech. Chytnu raději za jinou volnou ruku, ale zase ji pustím – cítím, že kdybych chytil pevněji a táhnul, bude se lámat. Vezmu si přece toho s proříznutým hrdlem. Ke dveřím vagonu se právě postavil Boelitz ve vojenské beranici místo lodičky a nahlíží dovnitř.

ŠOA – holocaust

Vagony jsou vyprázdněny. Teď rychle přikrývky a v nich odnášíme mrtvé z rampy do lazaretu. Karel Goldberger, David Brat, Lublink a já máme jednu přikrývku – každý za jeden cíp. No, vidíš, jak tady leží, pěkně vyrovnaný po celý rampě, nohama ke stěně baráku a hlavou k vagonům už nejsou tak hrozný. Jsou to kusy, ber je do rukou jako kusy – jak začneš koukat na každého zvlášť, bude s tebou zle. Ne, to vůbec nejde se nedívat – ty strnulé oči, vždycky za ně zůstanu viset, neprojdou mezi nimi, pokaždé se chytím – všude kolem je plno očí, strašlivě upřených, a jsou pořád větší a větší, už překrývají čela, celé obličej, rovnou pod nimi trčí brady... Počkat, takhle ne – tak se tedy dívej, dívej se, jako že je to ohromně zajímavý, že to všechno prozkoumáš, každého zvlášť – kolik že je vlastně smrtí? – pěkně voskově žlutá, vyzáblá až chrastí, nadmutá a nepochopitelně těžká, s fialově černými kroužky po střelách a roztodivnými flekanci po bodnutích – je to zajímavý, zajímavý, ohromně zajímavý...

Po kolikáté už běžím s nákladem do lazaretu a zpátky na rampu. Teď už běžím s nákladem do lazaretu a zpátky na rampu. Teď je nejbliž po ruce nějaký starý jen v dlouhé košili – trocha kostí potažených kůží a na ní ohromné bílé skvrny. Nohy u kotníků mohou docela obemknout prsty ruky. Jak ho zvedáme, zpola pod ním, zpola pod ranci se začne něco hýbat. Žena, snad prostředního věku, se s námahou posadí. Rozpuštěné ztuhlé vlasy, mazanina a slepence po celém obličej, ale nejhorší je výraz v očích...

„Šílená –“ chraptí tlumeně Lublink.

Zvedneme přikrývku s mrtvým – je lehký jako pírko – a žena padne zase nazad, nohy má zaházené ještě balíky a ranci.

Zdola je slyšet mohutný hlas kápa Rakowského: „Schneller mit den tojten, immer schneller, immer weiter – Rychleji s těmi mrtvými, pořád rychleji, pořád dál..“

Tady leží hrníček s trochou sádla – několik mužů s přikrývkami přeběhne – a už zmizel v té motanici.

Přiběhneme do lazaretu – starý v košili vylétne velkým obloukem dolů do prohlubně na hranici a ztratí se v plamenech, které se v mrazivém vzduchu barví do zelena, fialova. Nad nimi vachman na krystalově se třpytícím valu podupává v řasnatém hnědém kožichu, sahajícím mu až ke kotníkům vysokých bot. Když se obrátíme, rozhoupávají už další za námi své břemeno v přikrývce: „Hooo – hop!“ – Tělo s dlouhými vlasy letí vzduchem – ta žena z rampy. David Brat udělá krok dopředu, pravou rukou drží stále cíp přikrývky, levou vztáhne dopředu a předsunuté horní zuby se mu ještě víc, divoce obnaží: „ – nee, není...“ Povykem pronikne strašlivé zařvání, dole v ohni se něco vzepne – „Was schreits und lauerts ihr da herum, ´raus mit euch – Co tady hulákáte a lelujete, ven s vámi!“ –

ŠOA – holocaust

Miete se prudce otočí a míří na nás, rozkročen, čepici posunutou do týla ještě víc než jindy, bělavý obličej teď zčervenalý a jak uvařený, ale oči pořád skelné. V lazaretu se objevuje Mentz a s ním další čtyři s příkrývkou. Vyrážíme ven, uvnitř padá jedna, druhá rána... Přece jen jí dal kouli – myslím si. Otočím se – z lazaretu vycházejí s příkrývkou tři...

„Co je?“

„Jakub – sklouznul po písku dolů a on ho tam koulí přidržel...“

Znovu ženský jekot a sténání z příkrývky, která nás míjí, a zvýšený ruch kolem:

„Je v porodních bolestech, rodí...“

Autobiografie:

Richard Glazar, který je ve světoznámém filmovém dokumentu Claude Lanzmanna Šoa stručně uváděn jako „Muž, který přežil Treblinku“, se narodil r. 1920 v Praze. O devatenáct let později odmaturoval, na univerzitu už nesměl a v r. 1942 byl na základě norimberských zákonů jako Žid odtransportován do Terezína. V Treblince se ocitl 8. října 1942 a náhodně byl dozorcí vybrán mezi sedm set vězňů, kteří tábor udržovali v chodu. Treblinka patřila k šesti hlavním nacistickým vyhlazovacím lágrům: během 14 měsíců její existence (červenec 1942 – srpen 1943) zde bylo podle různých se údajů zlikvidováno 750–870 tisíc lidí. Postaral se o to personál složený ze třiceti příslušníků SS a 120 ukrajinských dozorců. V srpnu 1943 vypuklo v Treblince povstání, při kterém se dvěma stovkám vězňů podařilo uprchnout, velká většina z nich však byla brzy chycena a zastřelena. R. Glazar se spolu se svým přítelem Karlem Ungerem dostal po neuvěřitelné pouti napříč Evropou až do Mannheimu, kde se nechali na falešné dokumenty zaměstnat v místní zbrojovce a dočkali se konce války. (Tyto své zážitky popsal v knize Treblinka, slovo jak z dětské říkanky, kterou vydalo nakladatelství Torst.) V poválečných letech vystudoval Glazar ekonomii, po komunistickém puči musel z politických důvodů odejít „do výroby“, odkud ho v polovině 50. let vyreklaovala nemoc. Pracoval v Československé akademii věd, v r. 1969 emigroval do Švýcarska, kde se živil jako šéf dokumentačního střediska velké poradenské firmy, specializované na ekonomiku.

Po listopadu 1989 do Prahy ze švýcarského exilu nejprve zajížděl, posléze si zde našel byt a trávil tu větší část roku.

V roce 1998 kolem Vánoc ukončil z vlastní vůle svůj život.

ŠOA – holocaust

Otázky k diskusi:

- a) *Jaké ve vás vyvolala tato ukázka pocity?*
- b) *Setkali jste se s touto tematikou již dříve, nebo je to dnes poprvé?*
- c) *Kolik bylo zavražděno Židů a jak?*
- d) *Kolik Židů přežilo v bývalém Československu (procentuálně)?*
- e) *Jaké je vaše vysvětlení tragédie šoa?
Jak je možné, že genocida evropských Židů se uskutečnila před zraky civilizovaného světa?*
- f) *Domníváte se, že přeživší šoa dodnes trpí prožitky z období 2. světové války?*
- g) *Domníváte se, že šoa je vyústěním dlouhodobého protižidovského postoje, nebo je to výmysl jednoho chorého mozku?*
- h) *Myslíte si, že se šoa může opakovat?
Kdo nebo co to může ovlivnit?*

Židovská kultura

Pojem **židovská kultura** zahrnuje široké spektrum židovských specifík, které se objevují v kultuře jako takové, bez rozdílu místa i času.

Židé se zvláště po druhém zboření Chrámu v Jeruzalémě (roku 70 n. l.) usazovali v nejrůznějších místech Evropy, Afriky a Asie, a postupně tak vytvářeli židovské komunity v diaspoře. V průběhu staletí byli Židé ovlivňováni kulturním prostředím daných zemí, a naopak majoritní společnost přijímala přímo či nepřímo židovskou kulturu. Společným duchovním dědictvím se pro křesťanství, islám i židovství stala Bible a zanechala stopy v jazyce i literatuře všech evropských zemí. Pro literaturu a výtvarné umění i hudbu je nejbohatším zdrojem námětů a motivů.

V jazyce se její vliv projevuje především v přenášení prvků z jednoho jazyka do jazyka jiného – například v českém jazyce: jména osobní jako Josef, Michal, Jonáš či slovní spojení, která se stala součástí hovorové češtiny jako abrakadabra, amen, balzám, belzebub, karban, moloch, pajzl, šlamastyka. Opačným způsobem například ovlivňoval německý jazyk hebrejštinu. Byl vytvořen jazyk známý pod jménem jidiš, kterým mluvili Židé převážně v oblasti Haliče (Polsko, Zakarpatská Ukrajina, Rusko, část Rumunska a Maďarska). V jidiš vznikala četná literární a hudební díla, například I. B. Singer, jidiš divadlo. Také vliv španělského jazyka na hebrejštinu se projevil vznikem dalšího židovského jazyka – **ladino** (dodnes rozšířené ladino písně).

Ve výtvarném umění byla situace jiná. Na rozdíl od křesťanství, které využívalo a podporovalo výtvarné figurální vyjádření a v rámci něhož vzniklo mnoho mistrných děl, židovská tradice se figurálním projevům vyhýbala z obavy, že by mohly být zneužity k modloslužbě (viz přikázání z Tory o zákazu znázorňování Boha a člověka jako božích stvoření a zákaz klanění se modlám). V moderním umění se samozřejmě vyskytují i význační židovští umělci, např. Amedeo Modigliani, Marc Chagall či Otto Gutfreund.

Mnohem více se touha po uměleckém vyjádření projevovala v architektuře a dekoraci synagog. Na celém území Evropy jsou dochovány synagogy¹, které svou bohatou výzdobou i architekturou dokládají rozmanitost vlivů.

První synagogy na našem území byly dřevěné, od středověku se však začaly stavět zděné synagogy. Nejstarší dochovanou synagogální stavbou Čech a Moravy je raně gotická **Altneuschul (Staronová synagoga)** v Praze, která patří k největším světovým židovským památkám. Z období pozdní gotiky a renesance jsou například synagogy v Holešově, Kolíně, Vysoká a Pinkasova v Praze. Z období baroka a rokoka se dochovaly například synagogy v Boskovicích, Jičíně, Mikulově, Klausova v Praze a Třebíči.

¹ Jenž nepodlehly zničení za protizidovského pronásledování v průběhu věků.

Židovská kultura

Zachované synagogy v empírovém a klasicistním stylu jsou např. v Praze Uhříněvsi a v Prostějově. Pro přelom 19. a 20. století jsou typické přestavby do tzv. historizujících slohů (novogotika), viz Maiselova synagoga a maurský styl, viz Španělská synagoga v Praze.

Dalším rozšířeným výrazovým prostředkem se staly ornamenty a symboly, které lze nalézt nejen v synagogách, ale kupříkladu jako součást reliéfů na židovských náhrobcích. **Židovská symbolika** je pro židovskou tradici velmi důležitá, objevuje se v židovské mystice (Kabala), v rabínských spisech (Talmud), v synagogálním umění, ve výzdobě rituálních předmětů i jako součást dekorací v židovských domácnostech. Např. vinný hrozen (království Boží, Izrael, 12 kmenů, plodnost), Davidova hvězda (hexagram = šesticípá, nebo na starověký pentagram = pěticípá, odkazující na Šalamounovu pečeť; symbolizuje jméno David), korunka (ornament představující královský trůn, Toru, symbol kněžství), strom-palma (stvoření, lidský život, požehnaní), lev, držící lékařský nástroj (Juda = lev, profesí lékař), jelen (krása, milenecký vztah, jméno Hirsch = p. Jelínek)

Židovské hřbitovy a synagogy jsou jedny z mála památek, které se zachovaly z doby středověkých ghetta. Pražská židovská komunita patří k nejstarší v Evropě. První dokument, zachycující přítomnost židovských kupců na našem území, pochází z 10. století ze zprávy židovského kupce Ibrahima Ibn Jáкова. První osídlení vznikala na obchodně důležitých místech – v okolí Vltavy, tržišť a v podhradí. Začátkem 13. století se tato osídlení postupně měnila v ghetta. Z tohoto období se dochovala raně gotická Staronová synagoga. V 15. století byl založen a je dodnes zachován Starý židovský hřbitov, který patří mezi nejvýznamnější památky Prahy.

Za rozmach kultury pražského ghetta je považováno 16. století – období tzv. Zlatého věku – především vláda císaře Rudolfa II. Mezi význačné postavy židovské renesanční Prahy

patří například **Maharal (rabín Löw)**, který v židovských kruzích proslul svou moudrostí a pedagogickými inovacemi (bojoval proti scholastice). Mezi širokou veřejností je dodnes známá pověst o **Golemovi**, kterého údajně stvořil na obranu ghetta před pogromy.

Židovská kultura

Mezi další osobnosti můžeme počítat **Mordechaje Maisla**, primase židovské obce, bohatého kupce a mecenáše, který udržoval kontakty s císařským dvorem. Svou dobročinností přispěl ke zvelební ghetta – postavil kromě Maislovy synagogy Vysokou synagogu, radnici, sirotčinec aj. Dále historik, matematik a austronom **David Gans**, který spolupracoval s Johannem Keplerem a Tycho Brahem. Jeho jméno je na náhrobku symbolizováno Davidovou hvězdou a reliéfem ve tvaru husy. Na přelomu 17. a 18. století žil v Praze **David Oppenheim**, vrchní pražský rabín, jehož unikátní sbírka židovských manuskriptů je dnes součástí knihovny Oxfordské univerzity. Všichni tito a další významní představitelé středověku jsou pohřbeni na Starém židovském hřbitově.

Snahy o emancipaci a obnovení židovské identity, charakteristické pro 19. století, vyvrcholily především v tvorbě pražských židovských německy píšících autorů. Fenomén „**pražské židovské německé literatury**“ představuje jeden z nejdůležitějších souborů literárních děl psaných v němčině, poutající zájem odborné i široké veřejnosti na celém světě. Většina autorů hovořila jak německy, tak česky a byla součástí kulturního prostředí kosmopolitní Prahy. **Pavel Eisner** proslul jako překladatel a literární historik, dále **Franz Kafka** – spisovatel, **Gustav Meyrink** – bankéř, spisovatel, **Franz Werfel** – spisovatel, **Max Brod** – literární kritik, spisovatel a vydavatel, **Egon Ervin Kisch** – novinář. Určitou dobu v Praze působil i význačný filosof a spisovatel **Martin Buber**. Kromě spisovatelů patřících do německého kruhu tu působili i čeští židovští autoři a umělci, například **Karel Poláček**, **Ota Pavel**, **Jiří Voskovec**, **Jiří a František Langrovi**, **Vojtěch Rakous**, **Jiří Orten**, **Egon Hostovský**, **Norbert Frýd**, **Arnošt Lustig**, **Hugo Haas** (herec), **Otto Gutfreund** (sochař), **Eduard Goldschtücker**, **Julius Zeyer**, **František Gellner**, **Jaroslav Vrchlický**, **Ivan Olbracht**, **Viktor Fischl**, **Ludvík Aškenazy**.

Specifickou součástí židovského umění se stala tvorba v Terezínském ghettu. **Terezínské umění** vznikalo v době nacistické perzekuce v letech 1942–45. Nejčastějším uměleckým projevem byly kresby dospělých i dětí, divadelní a hudební představení, psaní deníků a básní. Mezi terezínské umělce patří například Bedřich Frinta, Leo Haas, Moritz Nagel, Felix Bloch, Otto Ungar. V pražské Pinkasově synagoze je vystavena část dětských kreseb z celkového počtu 15 000 dochovaných děl. Většina autorů se nedožila konce války.

Židovská kultura

V současné době žije v České republice zhruba 10 000 až 15 000 Židů, jen malé procento z nich je registrováno v nějaké židovské organizaci. V Praze žije přibližně 4 500 Židů, přičemž 1 600 registrováno na Pražské židovské obci (PŽO). Na území České republiky působí 10 židovských obcí (dále jen ŽO), před válkou zde bylo 150 ŽO, a řada dalších židovských sdružení a spolků na podporu židovské kultury a vzdělávání (sportovní a taneční klub, šachový a turistický kroužek, spolky pro přeživší šoa, unie mládeže aj.). V Praze byla založena mateřská, základní škola a gymnázium a odpolední škola. Každá ŽO je zastupována zvoleným představenstvem, při čemž PŽO má také oddělení pro kultovní záležitosti pod vedením vrchního rabína. V Praze kromě vrchního rabína působí i několik dalších rabínů – ortodoxní, konzervativní i liberální.

Znáte je?

Cíle

studenti

- znají základní údaje o životě a díle vybraných židovských osobností
- uvědomují si, jak se židovská kultura a židovské osobnosti podílejí na duchovním životě Evropy

Velikost skupiny

libovolná

Čas

30 minut

Pomůcky a příprava

- kopie karet se jmény osobností
- papíry a psací potřeby pro studenty

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do libovolného množství skupin. Důležité je, aby studenti netušili, že se jedná o lekci s židovskou tematikou!
2. Každé skupině dejte Dotazník Znáte je? a vyzvěte skupiny, aby se pokusily společně shromáždit co nejvíce údajů o uvedených osobnostech.
3. Dejte studentům čas k vyplnění úkolu.
4. Vyzvěte skupiny, aby prezentovaly výsledky své práce. Aktivitu lze realizovat i jako soutěž – zapisujte počet uspokojujících odpovědí. (Vítěznou skupinu lze odměnit dle uvážení.)
5. Doplňte podle přiložených informací údaje o osobnostech, které ani jedna skupina neznala. Studenti si údaje stručně zaznamenají do dotazníku.
6. Zadejte skupinám zásadní otázku aktivity:
Co všechny mají uvedené osobnosti společného?
7. Pokud na to žádná ze skupin nepřijde sama, sdělte studentům pointu aktivity:
Všechny uvedené osobnosti byli Židé nebo osoby židovského původu.

Znáte je?

Hodnocení / reflexe

Diskusi začněte otázkou, jak obtížná se jevila aktivita studentům. Potom směřujte studenty k pochopení, že židovská kultura patří neodmyslitelně ke kulturnímu duchu Evropy.

- *Které osobnosti jsou obecně nejvíce známé? Které vám připadaly jako méně známé?*
- *Znáte nějaké jiné známé židovské osobnosti, které v dotazníku chyběly?*
- *Vzpomeňte na některé stereotypy o Židech. Odpovídají uvedené osobnosti těmto stereotypům?*
- *Dokázali byste popsat, jak se židovská kultura podílela a podílí na duchovním vývoji Evropy?*

Znáte je?

Albert EINSTEIN
Leonard BERNSTEIN
George GERSHWIN
Barbra STREISAND
Elisabeth TAYLOR
Steven SPILBERG
Jicchak RABIN
Madelaine Korbel ALBRIGHT
Woody ALLEN
Michael DOUGLAS
Karel POLÁČEK
Isaac Bashevis SINGER
Karel MARX
Ježíš Kristus
Franz KAFKA
Marc CHAGALL
Ota PAVEL
Amedeo MODIGLIANI
Sigmund FREUD
Baruch SPINOSA
Egon Ervín KISCH
Rudolf SLÁNSKÝ
Miloš KOPECKÝ
Sarah BERNHARDT
Esteé LAUDER
Wynona RYDER
Jiří VOSKOVEC
Anna FRANK

Židovské osobnosti

(zdroj – internetová encyklopedie Diderot)

Einstein [ajnštajn] Albert, * 14. 3. 1879, † 18. 4. 1955, americký teoretický fyzik německo-židovského původu; jeden z nejvýznamnějších fyziků 20. stol., spoluzakladatel moderní fyziky. Po studiích ve Švýcarsku pracoval na patentovém úřadě v Bernu. Roku 1909 publikoval speciální teorii relativity, která zásadně změnila chápání hmoty, prostoru a času a patří k nejdůležitějším objevům moderní fyziky vůbec. Jeden z nejvýznamnějších fyziků 20. stol., spoluzakladatel moderní fyziky.

Bernstein [bérnstajn] Leonard, * 25. 8. 1918, † 14. 10. 1990, americký skladatel, dirigent a klavírista; 1958–69 dirigent Newyorské filharmonie. V tvorbě často spojoval prvky jazzové a populární hudby s tradičními hudebními formami (scénická *Mše*). Autor muzikálů (*West Side Story*, *Candide*), baletů, symfonií, písní, scénické a filmové hudby. Věnoval se hudebně popularizační práci (zejm. v televizi a rozhlasu).

Gershwin [geršvin] George vl. jm. Jacob Gershwin, * 26. 9. 1898, † 11. 7. 1937, americký skladatel a klavírista. Pro jeho dílo (mj. *Rhapsody in Blue*, opera *Porgy and Bess*, svita *Američan v Paříži*, muzikály – *Lady, Be Good*, klavírní koncert, písně, film. hudba) je charakteristické spojení jazzových, tanečních a symfonických prvků. Od roku 1931 spolupracoval s filmovými studii v Hollywoodu.

Streisand [strajsend] Barbra vl. jm. Barbara Joan Streisand, * 24. 4. 1942, americká herečka, zpěvačka, filmová producentka a režisérka. Úspěšnou pěveckou kariéru zahájila v broadwayských muzikálech, které jí otevřely cestu do Hollywoodu

Taylor [tejlör] Elizabeth, * 27. 2. 1932, americká filmová herečka. Ve filmu začínala jako dětská herečka už ve 40. letech (*Lassie se vrací*, *O velkou cenu*). V 50. a 60. letech patřila v Hollywoodu k největším hvězdám; často ztvárňovala postavy nedostupných, rozmarných žen vědomých si své krásy (*Místo na výsluní*, *Kdo se bojí Virginie Woolfové?*, *Kočka na rozpálené plechové střeše*, *Butterfield 8* – Oscar v roce 1960, *Kleopatra*, *Zkrocení zlé ženy*, *Komedianti*, *Modrý pták*). V současnosti se věnuje podnikatelské a charitativní činnosti.

Židovské osobnosti

Spielberg [spílbərg] Steven, * 18. 12. 1946, americký filmový režisér, scenárista a producent. Díky svým dobrodružným filmům a sci-fi thrillerům (*Duel*, *Sugarlandský expres*, *Čelisti*, *Blízká setkání třetího druhu*) se stal komerčně nejúspěšnějším představitelem hollywoodské generace 70. let. Své mimořádné režisérské a producentské schopnosti potvrdil i dalšími výpravnými filmy s atraktivními tématy (*E. T. – mimozemšťan*, *Dobytelé ztracené archy* – série *Indiana Jones*, *Říše slunce*, *Schindlerův seznam* – sedm Oscarů v roce 1993, *Jurský park*, *Ztracený svět*). Za své dílo získal zvláštního Oscara (1986).

Rabin Jicchak, * 1. 3. 1922, † 4. 11. 1995, izraelský důstojník a politik; člen Izraelské strany práce. 1964–67 vrchní velitel generálního štábu v šestidenní válce. 1968–73 velvyslanec v USA. 1974–77 předseda vlády, 1984–90 ministr obrany. Od roku 1992 předseda vlády a ministr obrany. Zavražděn židovským extremistou. V roce 1994 mu byla udělena (spolu s Š. Peresem a J. Arafatem) Nobelova cena míru.

Albright [olbrajt] Madelaine Korbel, * 15. 5. 1937, americká politička, původem z Československa (rozená Marie Jana Korbelová). Její otec Josef Korbel (Körbel) působil na čs. ministerstvu zahraničí, za 2. sv. války byla rodina z rasových důvodů nucena odejít do exilu (Londýn), znovu po roce 1948.

Allen [elen] Woody vl. jm. Allan Stewart Konigsberg, * 1. 12. 1935, americký kabaretiér, herec, dramatik, spisovatel, filmový scenárista a režisér. Natočil parodie na „gangsterky“ (*Seber prachy a zmiz*), sci-fi (*Spáč*), historické velkofilmy (*Láska a smrt*), komercializaci sexu (*Všechno, co jste kdy chtěli vědět o sexu, ale báli jste se zeptat*, *Erotická komedie noci svatojánské*), vytvořil originální filmové komedie, v nichž parafrázuje klasické gagy a rozvíjí vlastní svérázný humor s autobiografickými prvky (*Annie Hallová*, *Manhattan*, *Zelig*, *Purpurová růže z Káhiry*, *Hana a její sestry*, *Zločiny a poklesky*, *Manželé a manželky*, *Tajemná vražda na Manhattanu*, *Pozor na Harryho!*, *Celebrity*, *Sladký ničema*). Česky vyšly povídkové výběry *Bez peří*, *Vyřídít si účty*, *Vedlejší příznaky*.

Douglas [dagles] Michael, * 25. 9. 1944, americký herec a producent; syn Kirka Douglase. Za roli ve filmu *Wall Street* získal Oscara. Zasloužil se o produkci filmu M. Formana *Přelet nad kukaččím hnízdem*. Producent, spoluscenárista a představitel hlavní role ve filmu *Čínský syndrom*. Hrál i v mnohých dalších divácky úspěšných filmech (*Honba za diamantem*, *Honba za klenotem Nilu*, *Chorus Line*, *Osudová přitažlivost*, *Černý déšť*, *Válka Rossových*, *Základní instinkt*, *Volný pád*, *Skandální odhalení*).

Židovské osobnosti

Poláček Karel, * 22. 3. 1892, † 19. 10. 1944, český prozaik a novinář. Redaktor *Lidových novin*, kam přispíval především sloupky a soudničkami. Námětem jeho próz je lidská malost, viděná humorně i tragicky. Vedle čtenářsky úspěšných románů humoristických (*Muži v offsidu*, *Michelup a motocykl*) až satirických (*Dům na předměstí*) se pokusil o rozsáhlou fresku maloměstského života v zamýšlené pentalogii (dokončeny jen čtyři díly: *Okresní město*, *Hrdinové táhnou do boje*, *Podzemní město*, *Vyprodáno*). Humorně laděná poetická próza *Bylo nás pět*, napsaná v době okupace (vydána posmrtně v roce 1946), evokuje obraz maloměstského života viděného dětskýma očima.

Singer [singer] Isaac Bashevis, Jicchok Baševis, * 14. 7. 1904, † 24. 7. 1991, americký židovský prozaik polského původu. První prózy vydal v jidiš po emigraci do USA (1935). Úspěch získal až román *Rodina Moskatova*, vydaný v jidiš i v angličtině, o rozpadu tradiční židovské společnosti ve Varšavě v průběhu života tří generací (1912–39). Téma problematičnosti židovské asimilace rozvádí dvoudílná rodinná sága *The Manor* (Sídlo) a *The Estate* (Panství). Konflikt židovské tradice a tragických následků historických zvrátů zachycuje např. román *Otrok*. Jedním z vrcholných románů, zpracovávajících témata sebeklamu a lidské nepředvídatelnosti s typickými momenty humoru v tragické situaci, je *Šoša*. Mistrné povídky, spojující skutečnost s fantasknem, vyšly v českých výběrech *Stará láska*, *Světnice*, *kde otec soudil*, *Staré lásky* aj. Nobelova cena v roce 1978.

Marx Karl, * 5. 5. 1818, † 14. 3. 1883, německý filosof, ekonom a politik. Spolu s B. Engelsem zakladatel marxismu jako vědecké teorie komunistického hnutí; aktivně činný v mezinárodním dělnickém hnutí. 1847–48 napsal spolu s B. Engelsem pro Svaz komunistů *Komunistický manifest*. Po roce 1849 žil většinou v Londýně. Spoluzakladatel a sekretář I. internacionály; ostře potíral anarchismus (M. A. Bakunin) a učení F. Lassalla.

Ježíš Kristus, zakladatel a ústřední postava křesťanského náboženství. Jediným pramenem k jeho životu jsou evangelia.

Kafka Franz, * 3. 7. 1883, † 3. 6. 1924, německý spisovatel židovského původu. Narodil se a žil v Praze, kde vystudoval práva na německé univerzitě, po studiích byl zaměstnán v Dělnické úrazové pojišťovně. Zemřel předčasně na tuberkulózu. Jeho dílo, za života téměř neznámé, ho proslavilo až po smrti. V díle se projevuje odcizení člověka, které je pojato nadčasově a mimo určitý prostor, takže je lze

Židovské osobnosti

aplikovat na nejrůznější společenské systémy. Kafka vydal pouze několik povídek (*Rozjímání, Ortel, Proměna, Venkovský lékař, V kárném táboře a Umělec v hladovění*). Z románu *Nezvěstný* (známý i pod názvem *Amerika*) vydal jen první kapitolu nazvanou *Topič*. Román *Proces*; hrdina, Josef K., je souzen za zločin, který nespáchal, přijímá však svou metafyzickou vinu. V románu *Zámek* zachycuje Kafka pokus vydědence začlenit se do společnosti; tato cesta vede pouze přes zámek, ale zámeckou byrokracii nelze překonat. Významný dokument Kafkova života i jeho doby představují dopisy (Milence, Felicii, Ottele a rodině) a *Deníky*.

Chagall [šagal] Marc vl. jm. Mosche Segal, * 7. 7. 1887, † 28. 3. 1985, ruský malíř židovského původu. Žil ve Francii. Přední představitel pařížské školy. V jeho díle je znát poučení analytickým kubismem, orfismem a lidovým uměním. Zobrazoval fantastické výjevy snové atmosféry s prvky z umělcova života a především z ruského folkloru (vesnice Vitebsk, židovská kultura, domácí zvířata).

Pavel Ota vl. jm. Ota Popper, * 2. 7. 1930, † 31. 3. 1973, český prozaik, novinář a sportovní reportér; redaktor časopisů *Stadion* a *Československý voják*. Psal reportáže a povídky ze sportovního prostředí i o sportovcích (*Dukla mezi mrakodrapy, Plná bedna šampaňského, Pohár od Pánaboha, Syn celerového krále, Pohádka o Raškoví*). Autor vzpomínkových próz, v nichž čerpal tematicky z vlastního života a zejména z životních osudů svého otce (*Smrt krásných srnců, Jak jsem potkal ryby* – společně pod názvem *Fialový poustevník*).

Modigliani [modyljány] Amedeo, * 12. 7. 1884, † 25. 1. 1920, italský malíř a sochař židovského původu. Od roku 1906 činný v Paříži. Stál stranou avantgardních směrů své doby; ovlivněn starým italským uměním i moderním sochařstvím (C. Brancuši), vytvořil osobitý styl založený na klasicky čisté kresbě, jíž umocňoval sugestivní expresivní kolorit. Autor převážně aktů s manýristicky prodlouženými tvary a portrétů služek, dělníků, prostitutek a svých přátel. Z díla: 16 podobizen snoubenky Jeanne Hébuternové, *Velký akt, Sedící akt (Římanka), Ležící akt, Manželé, Portrét dívky, Sedící žena, Podobizna P. Picassa, Ch. Soutina, J. Lipchitze se ženou*.

Židovské osobnosti

Freud [frojd] Sigmund, * 6. 5. 1856, † 23. 9. 1939, významný rakouský neurolog a psychiatr; otec A. Freudové. Pocházel z moravské židovské rodiny, po univerzitních studiích ve Vídni se zpočátku věnoval fyziologii a patologii nervové soustavy, v roce 1886 si ve Vídni otevřel neurologickou praxi. Po anšlusu Rakouska Německem odešel do britského exilu. Vycházel z francouzské psychiatrické školy a od pol. 90. let se zabýval problematikou neuróz.

Husserl Edmund, * 18. 4. 1859, † 27. 4. 1938, německý filosof (narozený v Prostějově); zakladatel fenomenologie. Působil v Göttingenu a ve Freiburgu.

Spinoza Baruch (Benediktus), * 24. 11. 1632, † 21. 2. 1677, nizozemský filosof; významný představitel evropské novověké metafyziky a panteismu. Původem z židovské rodiny; pro své názory byl z židovské obce exkomunikován. Živil se jako brusič čoček. Ovlivněn R. Descartem; jeho dualismus rozprostraněné a duchovní substance však nahradil panteistickým monismem (*Etika vyložená způsobem užívaným v geometrii*; vydáno posmrtně).

Kisch [kiš] Egon Ervín, * 29. 4. 1885, † 31. 3. 1948, německý židovský spisovatel. Zakladatel reportáže jako literární formy společenskokritického a sociálního boje. Redaktor deníku *Prager Tagblatt, Bohemie*. V roce 1912 vojenský zpravodaj v balkánské válce, 1918 velitel vídeňské Červené gardy. V letech 1920–21 žil v Praze.

Slánský Rudolf vl. jm. Salzman, * 31. 7. 1901, † 3. 12. 1952, český politik. Od roku 1921 člen KSČ (Komunistické strany Československa), 1929–38 jeden z představitelů Gottwaldova „bolševického“ vedení KSČ. Za 2. světové války působil v emigraci v Moskvě, z pověření exilového komunistického ústředního výboru působil v době Slovenského národního povstání na Slovensku. 1945–51 generální tajemník KSČ a poslanec Národního shromáždění; významně se podílel na boji o získání politické moci a patřil k předním představitelům totalitního režimu. V září 1951 byl odvolán z funkce generálního tajemníka a jmenován místopředsedou vlády; v listopadu 1951 zatčen a o rok později odsouzen jako „hlava protistátního spikleneckého centra“ k trestu smrti a popraven. V roce 1963 rehabilitován (právně a občansky; stranicky až 1968).

Židovské osobnosti

Kopecký Miloš, * 22. 8. 1922, † 16. 2. 1996, český herec.

Bernhardt [bernár] Sarah vl. jm. Henriette-Rosine Bernard, * 22. 10. 1844, † 26. 3. 1923, francouzská herečka. Kariéru zahájila v Comédie Française (1862–80) v Paříži. Po roce 1880 hostovala v řadě evropských i amerických divadel, od 1899 vedla Théâtre Sarah Bernhardt.

Lauder Esteé, zakladatelka světoznámé kosmetické společnosti, které dala své jméno. Narodena 1. června roku 1910 v New York City.

Ryder Wynona, současná americká herečka

Voskovec Jiří, společně s Janem Werichem založili Osvobozené divadlo, herec a režisér, emigroval do Ameriky před Hitlerem

Frank Anna, narozena 1929 v Německu, za druhé světové se s rodinou skrývali před nacismem v Amsterdamu, v roce 1944 byl jejich tajný úkryt vyrazen udavačem a rodina byla deportována do koncentračního tábora Bergen-Belsen. Anna byla zavražděna v roce 1945. Po její smrti byl nalezen její deník, dnes známý pod názvem Deník Anny Frankové, ve kterém zachycuje své dětství až do deportace.

Židovská symbolika

Cíle

studenti

- znají vybrané židovské symboly
- uvědomují si význam symboliky pro kulturu

Velikost skupiny

libovolná

Čas

40 minut

Pomůcky

- kopie fotografií židovských symbolů pro každou skupinu
- papír, psací potřeby

Popis / postup

1. Rozdělte studenty do skupin po 4 a každé skupině dejte fotografie symbolů, aniž byste je nějak komentovali.
2. Úkolem jednotlivých skupin bude vymyslet ke každému symbolu vysvětlení. V případě, že některé symboly studenti znají, vysvětlí symbol na základě svých znalostí, v případě, že nikoli, mohou zapojit vlastní fantazii – nechte je vymýšlet příběhy, které se k zobrazeným symbolům pojí, nekladte meze studentské fantazii.
3. Dejte studentům potřebný čas na vypracování úkolu.
4. Skupiny prezentují výsledky své práce a porovnávají je mezi sebou.
5. Sdělte studentům skutečný význam symbolů v kontextu židovského náboženství a kultury.

Židovská symbolika

Hodnocení / reflexe

Nejdříve věnujte pozornost vyhodnocení výsledků práce:

- *Která skupina znala nejvyšší počet symbolů?*
- *Podářilo se některé skupině odhadnout skutečný význam některého ze symbolů, aniž by ho předem znala?*
- *Které z prezentovaných „vymyšlených“ vysvětlení symbolů vám přišlo nejzajímavější / nejzábavnější? Proč?*
- *Který ze skutečných významů vám připadal nejzajímavější / nejzábavnější a proč?*
- *Který ze symbolů vám objasnil dosud neznámý aspekt židovské kultury?*
- *Které významy jsou stejné v kontextu židovské a naší kultury?*

Potom ved'te studenty k obecnějšímu zamyšlení nad židovskými i jinými symboly.

- *Znáte nějaké jiné židovské symboly? Jaké?*
- *Hrají symboly roli v našem životě? Kde se s nimi setkáváme?*
- *Pokuste se vyjmenovat co nejvyšší množství symbolů, se kterými se v životě setkáváte. Co zastupují? Jaký mají význam?*
- *Proč symboly vznikají? Pokuste se to vysvětlit na příkladech.*
- *Co nám symboly mohou prozradit o jiné kultuře?*
- *atp.*

Židovská symbolika

Význam zobrazených symbolů z židovských náhrobků

1) Zvednuté ruce, žehnající ruce kněze (hebrejsky Kohena)

Požehnání, aby tě „Bůh požehnal a podržel, aby na tebe dopadla zář Boží tváře“, v synagoze pronášeno jen ve sváteční dny. V pobožných rodinách rodiče tak žehnají svým dětem každý pátek před šábesem. Na náhrobku žehnající ruce značí, že zde leží Kohen, potomek Arona z Tory, který se stal Nejvyšším knězem. Jména jak Kohn, Kahn, Katz, Kagan jsou odvozena od Kohena.

2) Magen David – Davidova hvězda

Původní symbol šesticípé hvězdy, starověký magický znak, který se objevuje v židovské symbolice společně s pěticípou hvězdou, tzv. Šalamounova pečeť. V Praze se pravděpodobně Magen David stal symbolem Pražské židovské obce po roce 1530. Postupně se rozšířila po celé diaspoře a stala se symbolem židovství. V dnešní době je součástí státního znaku Izraele.

3) Korunka

Symbol Tory, kněžství a královské moci.

V židovské mystice symbolizuje pramen Božího působení. Jedno z mystických božích jmen.

4) Hrozen

Představuje Boží království, Izrael a 12 Jákobových kmenů.

Je znakem budoucího světa a spasení. Říká se, že každý, kdo pojí z hroznů, má zajištěn svůj podíl v budoucím světě. Patří mezi sedm druhů ovoce, kterým se nejlépe daří v Izraeli.

5) Palma

Říká se, že dobrý člověk roste jako palma. Znak plodnosti, životaschopnosti.

Obnova světa, života. Někdy se přirovnává k jeruzalémskému Chrámu a k jeho slávě.

Židovská symbolika

6) Obřízková souprava

Zde leží mohel – ten, který provádí obřízku.

7) Lev

Symbolizuje královskou moc, jedno z nejrozšířenějších zvířat, které se používá v židovském umění.

Často se objevuje jako dekorace synagogálních textilií a dalších rituálních předmětů.

8) Ryba

Většinou značí, že zde je pochován člověk, jehož příjmení je odvozeno od ryby: Karpeles, Fischel, Fischer.

9) Jelen

Jelen symbolizuje milence z Písně Písní, duše běží vstříc k Bohu jako jelínek, znak krásy, symbolizuje jméno: Hirsch z němčiny, Cvi z hebrejštiny.

Židovská symbolika

1

2

3

4

5

6

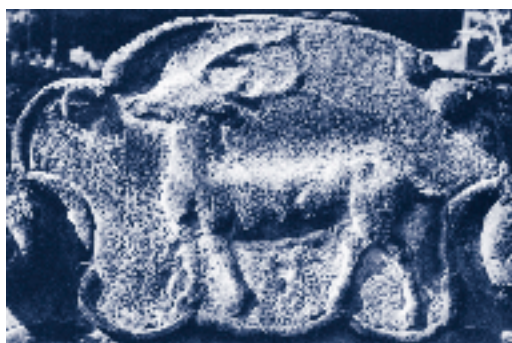
7

8

9

Literatura k tématu

Náboženství

- Hirsch, Isidor, Sicher, Gustav: Pět Knih Mojžíšových. Praha, Svaz pražských náboženských obcí, 1932.
- Kolektiv autorů: Židé, dějiny a kultura. Praha, Židovské muzeum, 1997.
- Lamdeni – učebnice hebrejštiny. Londýn.
- Encyclopaedia Judaica. Jeruzalém, New York, Londýn, Keter Publishing, 1972.
- Wiesl, Eli: Talmud, portréty a legendy. Praha, Sefer, 1993.

Tradice, zvyky

- Kolektiv autorů: Židé, dějiny a kultura. Praha, Židovské muzeum, 1997.
- Encyclopaedia Judaica. Jeruzalém, New York, Londýn, Keter Publishing, 1972.
- Judaismus od A–Z.
- Franěk, Jaroslav: Judaismus. Praha, G+G a Archa, 1998.
- Pěkný, Tomáš: Historie Židů v Čechách a na Moravě. Praha, Sefer, 1993.

Židé ve středověku

- Kolektiv autorů: Židé, dějiny a kultura. Praha, Židovské muzeum, 1997.
- Encyclopaedia Judaica. Jeruzalém, New York, Londýn, Keter Publishing, 1972.
- Pěkný, Tomáš: Historie Židů v Čechách a na Moravě. Praha, Sefer, 1993.
- Schubert, Kurt: Židovské náboženství v proměnách věků. Praha, Vyšehrad, 1995.
- Luther, Martin: O židech a jejich lžích. Wittenburg, 1543.
- In: Židovská menšina v dějinách. Praha, Votobia, 1997.
- Fiedler, Jiří: Židovské památky v Čechách a na Moravě. Praha, Sefer, 1992.

Literatura k tématu

Antisemitismus

- Kolektiv autorů: Židé, dějiny a kultura. Praha, Židovské muzeum, 1997.
- Encyclopaedia Judaica. Jeruzalém, New York, Londýn, Keter Publishing, 1972.
- Bernd, Martin, Schulin, Ernst: Židovská menšina v dějinách. Praha, Votobia, 1997.
- Veber, Václav: Židé v novodobých dějinách. Praha, UK Karolinum, 1997.
- Brown, Michael: Approaches to Antisemitism. New York, Jeruzalém, 1994.
- Messadier, Gerald: Obecné dějiny antisemitismu. Praha, Práh, 2000.
- Prager, Dennis, Telushkin, Joseph: Why the Jews?. New York, Simon and Schuster, inc., 1985.

Holocaust

- Kolektiv autorů: Židé, dějiny a kultura. Praha, Židovské muzeum, 1997.
- Encyclopaedia Judaica. Jeruzalém, New York, Londýn, Keter Publishing, 1972.
- Glazar, Richard: Treblinka, slovo jak z dětské říkanky. Praha, Torst, 1994.
- Roš Chodeš: Nejde o smrt, ale o to, co jí předchází – Zemřel Richard Glazar, 1998.

Kultura, osobnosti

- Kolektiv autorů: Židé, dějiny a kultura. Praha, Židovské muzeum, 1997.
- Rybár, Ctibor: Židovská Praha. Praha, TV Spectrum a Acropolis, 1991.
- Encyclopaedia Judaica. Jeruzalém, New York, Londýn, Keter Publishing, 1972.
- Všeobecná encyklopedie Diderot. www.diderot.cz, 19. 3. 2002.
- Židovští autoři v literaturách v evropských zemích. Praha, Vzdělávací a kulturní centrum židovského muzea, 1999.
- Bridger, David, Walk, Samuel: The New Jewish Encyclopedia. New York, Behrman House, Inc., 1962.
- Gottlieb, Freema: Mystical Stonescapes. Praha, Tvorba Praha s.r.o., 1998.

